1848.

N°. 17[illegible]

ARNHEMSCHE COURANT

(De prijs dezer Courant, die geregeld *vijfmaal* 's weeks wordt uitgegeven, en wel op *Dingsdag*, *Woensdag*, *Donderdag*, *Zaturdag* en *Zondag*, is *f* 5 in de drie maanden.)

ZATURDAG 26 AUGUSTUS.

(De prijs der Advertentiën is, van *een* tot *vijf* regels, *f* 1.00., en voor elken regel daarboven 20 centen, behalve 35 centen zegelregt, voor elke plaatsing.)

Binnenlandsche Berigten.

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

Vervolg der zitting van woensdag 23 augustus.

Hoe vereerend het ook voor hem is, dat men ten zijnen opzigte een blijk van vertrouwen en verdraagzaamheid heeft gegeven, zoo vermeerderde daardoor zijn leedwezen over het voeren van discussiën over godsdienstige geschilpunten in deze vergadering; en uit dien hoofde is hij toen aan de discussiën vreemd gebleven. Doch thans kan hij in dit gewigtig oogenblik het stilzwijgen niet bewaren. Hij houdt zich in zijne ziel overtuigd, dat niemand in deze vergadering het doel heeft, eenig kwaad zaad van onverdraagzaamheid te strooijen. Doch dit heeft niet weggenomen, dat niemand meer dan hij zich heeft kunnen overtuigen, hoe veel kwaad de discussiën, in het vorige jaar gehouden, hebben te weeg gebragt. De vergadering heeft, het is niet te loochenen, den schijn van onverdraagzaamheid op zich geladen en wel voor eene aangelegenheid, die, naar zijn oordeel, voor den staat noch van belang, noch nuttig is, daar hij blijft volhouden, dat het regt van placet niets beduidt, zoolang de vrijheid der drukpers bestaat. Mogten onverhoopt geestelijken, van welke gezindheid ook, orde en rust storen of de maatschappij beleedigen, dan is de strafwet altijd dáár, om misdaden of wanbedrijven of overtredingen te bestraffen; doch preventieve maatregelen zijn in dit opzigt niet noodig.

Spreker herinnert aan de woorden van *Rutger Jan Schimmelpenninck* nu 50 jaren geleden in deze zelfde zaal uitgesproken, die het gevoelen van ware verdraagzaamheid en vrijzinnigheid voorstond en ontwikkelde; die de meening voorstond, dat de Staat zich met het dogmatiek der godsdienst niet moet bemoeijen en dat in een land waar belijders van verschillende gezindheden bestaan, volkomene vrijheid en verdraagzaamheid moeten bestaan. Bij de behandeling van geschilpunten van godsdienstigen aard, moest men zich niet als ware het met een heiligen ijver uitrusten, zich door een geest van verlichting en wijsgeerigheid laten leiden, men mogt, zeide die geachte man, den geest van verlichting die zich al meer en meer openbaart, niet tegengaan, of in zijnen loop stuiten, spreker is die meening ten volle toegedaan. Hij gelooft dat de ondervinding bewijst, dat de geestelijken hun eigen graf graven, als zij op het gebied der wereldsche magt willen treden. Hij acht het regt van placet geheel overbodig. De regering heeft, naar zijne meening, bij het ontwerpen van dit hoofdstuk, een' juisten middenweg gekozen. Zij bevond zich op een moeijelijk standpunt. Aan de eene zijde heeft zij het regt van vrije briefwisseling en afkondiging in de grondwet opgenomen, hetgeen welkom was aan het genootschap, dat aan die vrijheid bijzonder hecht en haar als verbonden aan de vrijheid van godsdienst beschouwt. Aan den anderen kant heeft zij de uitoefening der godsdienst bepaald tot gebouwen en binnen besloten plaatsen. Die concessiën, maar vooral de memorie tot toelichting, bij dit ontwerp gevoegd, leveren het bewijs op, dat de regering door een loffelijken geest van verdraagzaamheid en eensgezindheid bezield is. De regering kan niet anders, dan bij de behandeling der grondwet het vraagstuk van het placet op te lossen nadat het door de Staats-commissie was opgeworpen en indien zij niet wilde, dat het effect dezer herziening voor een groot deel der landgenooten verloren zou gaan. Hij meent dat de omstandigheden sedert het vorige jaar zijn veranderd, en dat [illegible]isen zelf het bewijs heeft geleverd, dat men ten dezen een anderen weg behoort te volgen. Hij gelooft tevens, dat de houding van het toenmalig bestuur niet geschikt was, om in de vergadering vertrouwen in te boezemen. Hij hoopt dat de discussiën over dit onderwerp, de gemoederen buiten de vergadering zal gerust stellen en bewijzen, dat het placet zonder eenig belang is voor den Staat. Welke ook de beslissing der vergadering moge zijn, hij stelt vertrouwen in het karakter van het Nederlandsche volk, dat gehecht is aan orde en wet; hij is overtuigd, dat geene bedreiging, van welken aard ook, op de stem der vertegenwoordigers van invloed wezen zal. Doch dit wil hij verklaren, dat, indien de vergadering het voorstel mogt aannemen, er dan een rustpunt ook voor godsdienstige geschillen zal worden daargesteld. Er zal verbroedering, toenadering, verdraagzaamheid tusschen de belijders van onderscheidene gezindheden worden tot stand gebragt. Doch eene verwerping zal, naar hij vreest eene klove daarstellen, die welligt in lange jaren niet te digten zal zijn.

De heer *Bijleveld* herinnert aan zijn uitgebragt votum ten vorigen jare over het strafwetboek. Daar thans bij art. 8 het regt van placet wordt opgeheven, kan er naderhand in geen wetboek eenige bepaling worden vastgesteld, en zoo doende zou zonder uitvoering blijven art. 7 dezer voordragt, waarbij aan den Koning wordt opgedragen de zorg, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den staat. De tijden mogen veranderd zijn, maar de zucht der geestelijkheid om hare magt uit te breiden, is, volgens spreker, blijven bestaan. Spreker is niet in zijne vorige zienswijze veranderd en hij betreurt dat de regering dit geschilpunt op nieuw aan de beslissing der Kamer heeft onderworpen. Door de opheffing van het regt van placet bij dit voorstel, zal spreker zich verklaren tegen het ontwerp.

De heer *Smit* kan over zijne vroegere bezwaren nopens art. 2 (de volkomen vrijheid van godsdienstige meeningen) thans, na de bijvoeging door de regering gegeven: (behoudens de bescherming der maatschappij en hare leden tegen de overtreding der strafwet) heenstappen.

Maar zijne bedenkingen nopens art. 8 kan hij niet opgeven:

1o. Omdat de opheffing van het placet in art. 8 is in tegenstrijd met het voorafgaand art. 7. De zorg en waakzaamheid aan den Koning daarbij opgedragen, heeft eene preventive beteekenis;

2o. Omdat art. 8 een gedeelte der burgers volkomen emancipeert in het godsdienstige terwijl een ander gedeelte aan een preventief toezigt blijft onderworpen. Immers over de Hervormde kerk bestaat wel degelijk, en, volgens spreker, te regt, een preventief toezigt; want koninklijke besluiten en verordeningen binden dat kerkgenootschap aan een toezigt van staatswege. Spreker wenscht dat de kerk ondergeschikt zal zijn aan den Staat en hij wenscht dit voor alle gezindheden gelijkelijk;

3o. Omdat door art. 8 (opheffing van het placet) het koninklijk oppergezag zal moeten dulden dat er voorschriften van eene binnen- of buitenlandsche overheid zullen afgekondigd worden buiten voorkennis van den wettigen souverein. Hij vreest dat de geestelijkheid zich zal gaan plaatsen op het staatkundig terrein, en dat zulks ten nadeele van de rust en de veiligheid van den staat zal moeten leiden;

4o. Omdat de vrijheid in art. 5 gegeven tot onbelemmerde uitoefening van godsdienst, binnen de muren, de bepaling van art. 8 overbodig maakt, en daardoor bovendien alle denkbeeld wordt weggenomen van inbreuk op de godsdienstige belijdenis van anders denkenden.

Ten slotte voert ook spreker het meermalen geopperd argument aan dat het placet geene nieuwigheid is, maar dat het is van zuiver katholijken oorsprong; dat het in Frankrijk nog bestaat en in andere staten wordt ingevoerd of nog heerschende is. Geen godsdiensthaat bezielt spreker, maar art. 8 wil hij uit de voordragt doen verdwijnen.

De heer *Mackaij* alvorens tot de zaak zelve toe te treden, plaatst zich op het standpunt, door hem bij de algemeene beraadslagingen gekozen. Hij zeide toen toch dat hij die grondwet niet anders zou aannemen, dan onder protest. Hij is daarom eenigermate verpligt om de redenen voor die gedragslijn, ook met betrekking tot het tegenwoordig gewigtig onderwerp, op te geven, want evenmin als hij bevreesd is zijn gevoelen te openbaren, evenmin deinst hij terug zich wegens zijne gevoelens te verantwoorden. Eed en pligt noodzaken hem te waarschuwen: Uwe grondslagen zijn niet zeker; maar volgens eed en pligt medebouwende, zal hij het nieuwe staatsgebouw zoo ruim, zoo hecht, zoo goed mogelijk zien verrijzen. Spreker herinnert nogmaals aan het stelsel van behoud, dat product van twee uitersten, hij herinnert hoe hij in zijne vorige rede ook gewezen heeft op eenheid van den Staat aan het einde van den weg, op welken wij zijn en gevraagd heeft wat wordt er van de zelfstandigheid der provinciën. Eere zij aan den minister van Binnenlandsche Zaken, die laatstelijk met openhartigheid het stelsel der regering voor het vervolg heeft geopenbaard. Hij heeft het gezegd dat het bestaande gebouw ten laatste moest instorten; dat het historisch element, het onkruid van het oude stelsel, uit de grondwet moet weggenomen worden om te komen tot eenheid van staat. Spreker had bij zijne vorige rede gewezen op den vijand van het regt van eigendom. Z. Exc de minister van Justitie heeft dien vijand met moed in 't aangezigt gezien, en niet die *struisvogelpolitiek* gevolgd, maar den vijand te gemoet gegaan met de grondwet in de hand.

Op dat terrein nu, wordt het nieuwe staatsgebouw opgetrokken en daarin wordt vrijheid van godsdienst, opheffing van placet gegeven.

Een spreker uit Zuid-Holland heeft zich vroeger vergeleken bij een zeeman op de baren. Ook spreker kan die vergelijking beamen en als hij let op al de opiniën waartoe de zaak vroeger heeft aanleiding gegeven en op al de petitiën bij deze Kamer ingekomen, dan worden die baren steigerende golven. Aan den eenen kant wordt het regt van placet een gevaarlijk wapen genoemd; men zegt gij knot den schepter, aan de andere zijde, de grondwet ontneemt een steunsel aan den troon. Hoe hier uit te komen? Hoe hier eene veilige haven te vinden? Zal men aan het eerste het beste strand ankeren? Neen, men moet zoeken naar eene zekere haven. Spreker heeft die gevonden, bij de *geregtigheid* namelijk. Hij heeft zich bij zijne beoordeeling niet gesteld op een afzonderlijk standpunt. Noch als katholijk, noch als protestant, noch als Israëliet ziet hij op het onderwerp des geschils.

Hij heeft in het eene bekken der schaal de autonomie der kerk, in het andere het placet gelegd en de evenaar verroerde niet; het besluit was genomen: *Weg met het placet! Fiat justitia aut pereat mundus!* Maar spreker vertegenwoordigt ook de Hervormde Kerk. Met een oog daarop gevestigd, verroerde zich de evenaar, en er deden zich eenige bezwaren op, die de commissie ook schijnt gevoeld te hebben, door de inlassching van een artikel over vrije kerkelijke inrigting; het viel weg, maar spreker moet er onmiddellijk op laten volgen: Ik heb die bijvoeging niet noodig; want er is vrijheid en die voldoet indien ze slechts volledig is.

Spreker komt thans tot het leveren van het bewijs hoe de Protestantsche Kerk gebonden is aan de naleving van beperkende bepalingen en voorschriften; bij beroeping van leeraars is verlof der regering noodig; bij bevestiging van den benoemde, verlof der regering; het collatie-regt wordt genoemd een verkregen regt, maar de gemeente heeft ook een verkregen regt. Schik het met eigenaren: herstel de regten der gemeente. Wat nu deswege plaats heeft, is in allen gevalle eene enormiteit. Een Katholijk bisschop en een Israëliet benoemen een leeraar van de Hervormde Kerk. Spreker wijst op de aanmatigingen der vroegere regering zoowel door het organiseren als door het creëren van kerken in Oost en West; drukt op de inmenging der regering met zaken der kerk, ook bij benoeming van hoogleeraren. Hij wijst er op hoe in Zurich door dienzelfden invloed der daar bestaande regering een *Straus* is benoemd.

En nu besluit spreker: Als wij nu zien dat de regering zich stelt op het standpunt van de erkenning der volledige vrijheid voor de R. Kath. Eeredienst, dan vraag ik niet te veel, wanneer ik datzelfde vraag voor de Hervormde Kerk. Met de vrijheid van godsdienst staat ook in naauw verband de vrijheid van vereeniging. De regering zegt, dat dit zijn natuurlijke regten; het is waar; maar spreker verlangt ook een natuurlijk gebruik van dat regt, en hoe het vroeger was, vrage men den cipiers in de gevangenissen; men vrage het den militairen die tot uiteendrijving van vreedzame lieden moesten opkomen; men vrage het eindelijk aan de schatkist, die nog onlangs de boeten heeft [illegible], waartoe

zij veroordeeld waren, die zich vereenigden hunnen God te dienen op hunne wijze.

Aan het slot zijner rede licht spreker nog kortelijk het doel der synode te Amsterdam toe; het doel is noch separatisch noch subversief, maar het doel is, om de grondslagen der Hervormde Kerk ongeschonden te doen bewaren. Spreker eindigt zijne rede met de strekking van dezelve in haar geheel uit te drukken in de woorden, die hij reeds in de vorige week opperde: Als 't geldt vrijheid, wil hij volle vrijheid, ware vrijheid en vrijheid als regt.

De heer *Wichers* zal zich bij de beoordeeling van deze quaestie geheel en uitsluitend plaatsen op het zuiver staatkundig terrein, en dan moet hij al dadelijk deze opmerking maken, dat de vraag thans geheel anders is, dan bij de discussie over het strafwetboek; toen had de regering een vermeend positief regt van placet, krachtens de wet van germinal. Thans is de quaestie geheel anders, nu wordt van de Kamer niet gevergd een bestaand positief regt te sanctioneren door de strafwet, maar nu wordt de vraag of de regering een regt van placet zal hebben? Er is dus geene inconsequentie in gelegen om voorleden jaar gezegd te hebben: als het regt bestaat moet het door strafbepalingen beschermd worden, en nu te zeggen, het bestaan van het regt zelf, is niet meer noodig.

Als redenen voor zijne meening der niet noodzakelijkheid van het regt, geeft spreker onder anderen op, dat iedere wet, die iets gebiedt of verbiedt waartoe geene noodzakelijkheid bestaat, de burgerlijke vrijheid beperkt of schendt. En wat nu de toepassing van dien regel op het onderwerpelijk geval aangaat, er is geen twijfel nopens de onnoodigheid. Een vorig minister heeft met zoo vele woorden verklaard dat bij de regering nimmer het voornemen heeft bestaan om het regt van placet in uitoefening te brengen op grond van niet-noodzakelijkheid. Bij gevolg de eerste grondslag van elke wet wordt hier gemist, namelijk de regtvaardigheid. Er is meer; hoe zal men die beperking overeenbrengen met de volledige vrijheid van godsdienstoefening, als men aan den eenen kant vrijheid van godsdienstoefening geeft en aan den anderen kant haar terugneemt? Het gevolg van die onregtvaardigheid zou zijn, haat en tweedragt onder de burgers en dat wel in een staat die, zal hij nog eenige achting naar buiten inboezemen, zoo zeer behoefte heeft aan eendragt en inwendige rust.

Zoo men het regt van placet zal willen behouden, dan zal men het ook door eene poenale wet moeten verzekeren; en wat zijn die in zaken van godsdienst? Het zijn middelen die den Staat kunnen leiden tot verderf; spreker besluit, met, tot staving zijner meening, een beroep te doen op den schrijver van den *Geest der Wetten*, boek 25, hoofdstuk 9 en 12.

De heer *van Heloma* herinnert hoe hij reeds bij de discussie over het Strafwetboek der regering zijnen dank heeft betuigd, dat zij geene strafbepalingen wegens overtreding van het placet heeft voorgedragen; hij zegt der regering andermaal dank dat zij ditmaal dit twistgeding eens voor altijd uit den weg wil ruimen.

Spreker heeft niets te voegen bij het door anderen bereids geleverd betoog der onnoodigheid en nutteloosheid van het placet bij het bestaan en de erkenning van eene vrije drukpers; spreker vereenigt zich met al hetgeen vroeger deswege is aangevoerd en blijft bij zijne meening dat het placet is onbestaanbaar met de vrije uitoefening der katholijke godsdienst.

Neen, men biede veeleer de broederhand aan allen, die met ons hetzelfde Opperwezen vereeren, maar in de wijze van uitoefening hunner godsdienst met ons verschillen. Hij spoort zijne medeleden aan om bij de beslissing van dit gewigtig vraagstuk alleen te raadplegen de stem van hun geweten, zonder te letten op dien overvloed van vertoogen, die zijn geleverd tot behoud van het placet en die ook van eene zijde zijn gekomen, van welke spreker dit het minst had kunnen of mogen verwachten.

Spreker heeft nog eenige bijzondere opmerkingen bij deze algemeene te voegen:

Vooreerst beteekent het placet met en nevens de vrije drukpers volstrekt niets en waarom dan zoodanig aangedrongen op het behoud?

Ten tweede is het regt van placet genoemd het schoonste sieraad der Kroon. Hij is veeleer van oordeel, dat, zoo 't placet zal worden gehandhaafd, het in geenen deele zal zijn een sieraad der Kroon, maar dat het der Kroon, die er gebruik van zal maken, in minachting zal kunnen brengen bij een gedeelte der bevolking, en verder aanleiding geven zal tot kweeking van secte-geest. Bovendien, men vergete niet, dat het een protestantsch vorst is, die het regt van placet zou gaan uitoefenen, en dit is reeds op zich zelve, men ontkenne het niet, eene reden tot argwaan.

Spreker besluit zijne reden met de heillooze gevolgen te schetsen, die hij voorziet dat het natuurlijk uitvloeisel zullen zijn van de handhaving van een regt van placet: Scheuring, onderlinge veten en verdeeldheid onder de ingezetenen, haat en minachting jegens den Vorst, die het regt van placet uitoefent.

Neen, zoo eindigt spreker, laten wij veeleer de banden van eendragt versterken tusschen alle ingezetenen en laten wij liefde en gehechtheid kweeken bij alle ingezetenen jegens den Koning, die ons regeert.

De heer *van Dam van Isselt* zegt, dat hem bij de algemeene beraadslagingen in de vorige week veel eer is te beurt gevallen. Zes redenaars hebben zijne gehouden rede beantwoord. Maar hij heeft daarbij de waarheid ondervonden, dat alle eer geen genoegen is. Alhoewel eenige honig in de alsem is geworpen; waren hem de uitgesproken verwijtingen bitter. Maar die aanvallen waren niet vreemd; want die redenaars hebben het terrein, waarop hij zich geplaatst heeft, verlaten; zij hebben zich van het staatkundig op het godsdienstig terrein begeven. Spreker meent daartoe geene aanleiding gegeven te hebben. Men heeft gezegd, dat woorden uit zijn mond zijn gevloeid, welke zijne pen zoude geweigerd hebben ter neder te zetten. Indien hij ooit bij eene improvisatie gerust geweest is, dan is dit bij het tegenwoordige onderwerp het geval, want hij is zich bewust dat hier geen haat hem geleid heeft. Hij heeft dan ook geen handschoenen geworpen. Neen de staatscommissie, en daarna de regering, heeft een twistappel geworpen bij de vergadering en bij de natie, welke hoogst betreurenswaardig is. Men heeft den spreker opgeroepen, bewijzen te leveren voor hetgeen door hem is in het midden gebragt. Lang heeft hij overlegd wat beter zou zijn; toonen dat het door hem gezegde niet zonder gronden was? dan wel om den schijn aan te nemen, of hij zich in de drift der improvisatie vergeten had? Hij heeft tot dit laatste besloten. Hij zal *niet* antwoorden, niet leveren de bewijzen, welke hij zou kunnen produceren, en in het volle besef van zijn regt en zijne kracht, en om geene driften op te wekken, zal hij den schijn aannemen, alsof hij niet kon antwoorden. — Een paar punten moet hij echter in het midden brengen. Men heeft het doen voorkomen, alsof hij den strijd begeerde, alsof hij weigerde de hand aan andersdenkenden te reiken. Geven dan alleen zij de broederhand, die ten deze instemmen met het voorstel der regering? Zullen dan zij, die uit innige overtuiging vermeenen die voordragt te moeten afstemmen, de broederhand, welke men hun toereikt, terugstooten? Neen, integendeel, ook zij bieden vol liefde wel degelijk de broederhand aan.

Indien spreker de overtuiging had, dat art. 8 noodig was voor de vrije uitoefening der godsdienst, hij zou niet aarzelen het aan te nemen. Maar waar is hier eene bepaling tegen de vrijheid van godsdienst? Hebben dan, onder de tegenwoordige verordeningen, de katholijken niet alle mogelijke godsdienstige vrijheden? Zijn niet allerwege kerken verrezen, kloosters opgerigt? Ziet men niet in hetzelfde land, dat bekend was door zijne onverdraagzame plakaten tegen de roomschen, niet dagelijks bedelmonikken in hun costuum zich van huis tot huis begeven? Ziet men niet op onze markten de tafeltjes met roomsche heiligen en rozenkransen? Worden zij daarin belemmerd? Waar is dan dit gemis aan vrijheid? Spreker herhaalt het, bestond er gebrek aan vrijheid, hij zou de eerste zijn toe te geven, maar moet men omdat bij een gedeelte der bevolking het denkbeeld heerscht dat het regt van *placet* noodig is, niet waken voor hetgeen met de rust van den Staat in verband is? — Daarenboven de redenaar heeft zich niet geplaatst op het standpunt van het *placet*. Art. 8 spreekt van meer dan dit, het maakt, naar zijne meening, alle banden tusschen kerk en staat los. Eén spreker heeft hem niet begrepen, toen hij van de te Amsterdam gehouden synode heeft gewaagd. Spreker heeft die vergadering beschouwd als een voorbode van hetgeen zou gebeuren. Hij is van meening, dat bij de aanneming van art. 8 aan geene orde en regelmaat te denken was. Wie zal dan bij de protestantsche kerk de kerkvoogd zijn. Er zullen even vele synodes ontstaan als er verschillende denkwijzen zullen zijn. En door die synodes zullen de ongelukkige gebeurtenissen van 1618 en 1619 herboren worden. Spreker heeft in den loop zijner vorige rede, gebruik gemaakt van de woorden, door den voormaligen katholijken priester *Albert* geschreven. Hem is toegevoegd, dat het niet paste de woorden van dien man in deze vergadering aan te halen. Men heeft dien man genoemd een priester, die ontrouw was aan zijn pligt en aan zijne roeping. Spreker vermeent den heer *Albert* verschuldigd te zijn te verklaren, dat deze niet zijne gemeente verlaten heeft, maar zijne gemeente in handen van Rome overgegeven heeft. Hij is algemeen geacht; hij heeft zich moeten losscheuren van de gemeente, welke hem innig lief had, hij is door allen hoog geacht. Spreker acht zich verpligt tot handhaving van den goeden naam des heeren *Albert*, te verklaren dat, na de verwijdering van dezen, door zijne kerkelijke overheid herhaaldelijk pogingen zijn aangewend om hem in haar midden te doen terugkeeren. Uit de woorden van zulk een man, die een wezenlijk bevoegde regter is, heeft spreker voor zich gevolgtrekkingen gemaakt.

Maar, heeft men gezegd, wat zal het *placet* baten, zoolang er eene drukpers bestaat, welke aan geene censuur onderworpen is. Spreker heeft het reeds voorleden jaar gezegd, en hij herhaalt het thans omdat men daarop telkens terugkomt, het is niet hetzelfde, wat door de drukpers openbaar gemaakt wordt of hetgeen met al de plegtigheden, vooral aan de Roomsche kerk eigen, door den priester van het altaar als de wil van het opperhoofd der kerk wordt bekend gemaakt. Het is niet hetzelfde wat bij een couranten-artikel als de wil van den bisschop wordt bekend gemaakt, of hetgeen met plegtigheid in de kerk aan de gemeente op het k… gedrukt wordt. De drukpers moge de zaak beken… maken. De groote menigte laat dit ongelezen voor… bijgaan, maar de woorden, in de kerk uitgesproken, komen tot allen, ook tot hen die niet kunnen lezen, voor wie zij het gevaarlijkste zijn. Welke keuze zal dan de Katholijke moeten doen tusschen het bevel aan de eene zijde van het opperhoofd der kerk, en van de andere zijde aan dat van den Staat en den Koning, aan welke zij mede gehoorzaamheid is verschuldigd. De redenaar spreekt niet uit haat; hij verlangt geen twist te stoken, onregtvaardig t… zijn, maar om de rust en de welvaart van allen van het vaderland te bevorderen. Er is gevraagd heeft de redenaar wel aanspraak op den naam van liberalen man? Wil hij daarop aanspraak hebben, dan moet hij liberaal in alles zijn; de ware liberaliteit is eene deugd, welke geene grenzen kent. Maar de deugd, tot het uiterste gedreven, wordt ondeugd. De zuinigheid is eene deugd, het overdrevene wordt gierigheid; de standvastigheid is eene deugd, het misbruik wordt halsstarrigheid; verdraagzaamheid is eene deugd, maar te ver gevoerd, wordt zij onverschilligheid; liberaliteit is eene deugd, maar te ver gedreven wordt het jacobinismus. Liberaliteit zonder grens kent geene orde, en zoo het noodig is om liberaal genoemd te worden, dit in die mate t… zijn, dan zal redenaar afstand doen van den naam van liberaal. Neen, er moet orde en regelmaat zijn. Spreker maakt de woorden van den minister van Justitie, bij de beraadslagingen over het regt van vereeniging, tot de zijne, dat de vrijheid een natuurlijk regt is; dat de vrijheid aan allen toekomt, maar dat de maatschappij waken moet dat zij niet nadeelig werke. Nu vraagt spreker aan allen met vertrouwen: als de kerk zich buiten den Staat stelt, als aan de kerk het wapen in de hand wordt gegeven om te schaden, en als men aan den Staat het wapen en het schild ontneemt om zich te verdedigen, zal dit dan vrijheid of bandeloosheid zijn? De redenaar vreest dat, door de aanneming, geboren zal worden wat anderen van de niet-aanneming vreezen. Hij ziet daarin twist en beroering; drijvers van weêrszijden, en dan zal de onvoorzigtige regering de wapenen uit de handen gegeven hebben, zij zal magteloos zijn de partijen te bedwingen, zij zal het kwaad niet meer kunnen voorkomen. Ja, wanneer eenmaal de brand zal aangestookt zijn, wanneer reeds een gedeelte van het gebouw zal verteerd zijn, dan zal men bluschmiddelen willen aanwenden; dan zal men ja zeggen, dat men den brand had kunnen voorkomen. Is dit nu voorzigtig? Voorzeker neen!

Onder de plegtige verklaring, dat hij geenszins de broederhand weigert; dat hij de bepaling van het *placet* in het belang der rust van den Staat en van den Koning acht, en om hem in de gelegenheid te stellen, niet ontrouw te worden aan zijn' gezworen eed, in het belang der verdraagzaamheid, waarbij men vrij moet zijn door wijze wetten, zal spreker tegen de voordragt stemmen.

De heer *Wichers* licht zijn gevoelen nader toe, in antwoord op eenige aanmerkingen, door den vorigen redenaar in het midden gebragt.

De heer *Alewijn* toont het belang van dit onderwerp aan. Het geldt hier een vraagstuk van godsdienstigen aard en men weet, dat zelfs de meest bedaarden, de meest beschaafden in den lande, tot onmenschelijke bedrijven kunnen geleid worden, indien ze mogten denken, dat de vrijheid van godsdienst wordt aangerand of beperkt. De regering en de wetgeving hebben in dezen een zeer moeijelijk standpunt te vervullen. De regering moet geene bijzondere godsdienst voorstaan, maar moet zorg dragen, dat aan alle gezindheden *gelijke* vrijheid en *gelijke* bescherming worden verleend. De regering draagt thans voor, dat het regt van placet worde afgeschaft. Er wordt beweerd, dat 1,200,000 Roomsch Katholijke landgenooten dit zouden verlangen. Maar spreker meent, dat daartegen eene andere bevolking overstaat, die de meerderheid uitmaakt, en die vrees koestert en bezorgd is voor de vernietiging of opheffing van dit regt. Hij verlangt niet, dat de regering de bescherming op zich neme van het hervormde kerkgenootschap, maar hij kan ook niet toegeven, dat de wenschen der meerderheid, uit angst en vrees, aan die der minderheid worden opgeofferd. Hij begrijpt niet, waarom de regering niet heeft kunnen besluiten, het artikel 8 dezer voordragt uit de grondwet te laten, waardoor het regt des Konings tot placettering, ongekrenkt en ongeschonden zou zijn bewaard. Hij vraagt den minister voor de zaken der Roomsch-Katholijke Eeredienst, dat hij dan de vergadering inlichting geve nopens de behoefte, die er mogt bestaan, tot opheffing van het regt van placet. En van den minister voor de zaken der Hervormde kerk enz. verlangt hij de pertinente verklaring te ontvangen, dat de protestantsche bevolking, van den afstand van dat regt van placet, geen bezwaar zal kunnen ondervinden. Na het bekomen dezer opheldering, zal hij zijne stem regelen.

De heer *Duymaer van Twist* geeft te kennen, dat hij, bij de behandeling van het vraagstuk nopens het placet, in het vorige jaar zich geschaard heeft aan de zijde van hen, die betoogd hebben, dat de belangen van den staat een krachtig toezigt vorderden tegen de aanmatigingen van alle geestelijk gezag, van welke gezindheid ook; zijn gevoelen deswege is nog onveranderd. Ware hij dus geroepen om als lid der wetgevende magt op dit oogen…

zijne stem over het bedoelde gedeelte van het Wetboek van Strafregt uit te brengen, dan zou hij thans nog op denzelfden grond daartegen moeten verklaren. Even als in het vorige jaar, zou hij echter doen met zekeren tegenzin, daar hij zoo gerne allen schijn van onverdraagzaamheid wenscht te voorkomen. Thans is het echter de vraag, of de grondslag in art. 8 van het ontwerp gelegd, voldoende is, om de inmenging der geestelijken in de zaken van den staat, met kracht te kunnen tegengaan? Bij de beantwoording dier vraag, geeft spreker te kennen dat de vergadering zich thans op een ander standpunt bevindt, dan in 't vorige jaar. Toen was men geplaatst op dat der grondwet, toen gold het de toepassing der beginselen van het bestaande, nu betreft het de vaststelling van beginselen. In het vorig jaar begreep hij, onder de bestaande grondwet, dat het regt van placet uit den aard van zaken voortvloeide en dat het in den geest der bestaande instellingen lag. Maar, indien men moge vermeenen, dat hetzelve in 't belang des staats, diende te worden opgeheven, dan bestaat voor den grondwetgever daartoe thans de gelegenheid. Het is eene waarheid dat een groot deel der ingezetenen in de handhaving van dat regt van placet eene inbreuk zien op de godsdienstvrijheid. En nu dit het gevoelen is, zoo is 't de vraag, of de grondslag, in art. 8, vervat, voldoende tegen is voor het belang van den staat. Spreker gelooft van *ja* en alzoo kan aan veler bezwaar worden toegegeven. Toen ten vorigen jare werd aangedrongen op het behoud en de toepassing van het regt van placet, was het geenszins het verlangen, dat de regering zich zou mengen in de zaken der godsdienst, maar alleen dat de geestelijken zich zouden onthouden van de inmenging in de zaken van den staat. Zoo hij dat beginsel nu op den voorgrond plaatst, dan is het onderscheid tusschen hetgeen men in 't vorige jaar verlangde en dat men nu kan verkrijgen, onbeduidend. Ten vorigen jare verlangde men strafbepalingen tegen elke briefwisseling en afkondiging, geschied zonder voorafgaande goedkeuring; thans stelt men voor: *vrije afkondiging, behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet.* Die wet kan de noodige voorzieningen maken. In beide gevallen was 't niet te doen om de afkondigingen te beletten, maar om het nadeel en de schade daarvan te beteugelen en te bestraffen. 't Is hem slechts te doen dat voor de belangen van den Staat worde gewaakt. Dit zal kunnen plaats hebben volgens art. 8 van dit ontwerp. Hij meent alzoo de voorafgaande tusschenkomst der regering bij de afkondiging te mogen opgeven.

De heer *de Man* heeft het woord slechts voor eenige oogenblikken gevraagd. Het zal noch verdediging noch tegenspraak zijn; alleen eene korte verantwoording van de stem, welke hij zal uitbrengen. Bij de beraadslagingen over het Strafwetboek stemde ook hij tegen de voordragt der regering. Hij deed het echter, zonder zijne stem te motiveren. Men is dus met zijne gronden daartoe onbekend en dat te meer, omdat hij zich steeds in de afdeelingen had verklaard tegen den titel zelven, die toen werd afgestemd, zoodat hij, ook onafhankelijk van het verschil van het placet, toen dien titel altijd zoude hebben afgewezen. Hij wil echter geene onzekerheid over die stem overlaten. Hij heeft zich toen met het gevoelen der meerderheid vereenigd, omdat hij in het toen voorgestelde Strafwetboek niet gevonden werd eene penale bepaling tegen het afkondigen, zonder toestemming, van de rescripten, in art. 8 van het tegenwoordig bedoeld. Toen evenwel was de zaak geheel anders. Toen was het alleen de vraag, of men een regt, hetgeen men beweerde te willen handhaven, zonder bescherming zoude laten. De regering toch erkende — wel in den aanvang ingewikkeld, en schoorvoetend — maar later bepaald en stellig — dat dat regt niet was afgestaan of afgeschaft, maar dat zij het onnoodig achtte, daarvan in haar Strafwetboek melding te maken, omdat men altijd later, wanneer het misbruik kerkelijk aanwezig was, bij eene bijzondere wet, daartegen konde voorzien. Dat stelsel kwam den spreker voor onhoudbaar te zijn. Verklaarde men toch dat regt nog te bezitten en te willen handhaven: zoo als men deed, — dan was het onbestaanbaar, dat regt zonder sanctie te laten bij het zamenstellen van een volledig Wetboek van Strafregt. De redenaar weigerde daarom zijne stem, en de voordragt der regering viel. — Bij den aanvang der tegenwoordige zitting kwam er een nieuw voorstel bij de Kamer. In beginsel werd daarbij het voorafgaand verlof der regering of zoogenaamd *placetum*; maar de uitzondering, daarbij gevoegd, was van dien aard, dat het regt, zoo als het altijd en overal werd opgevat en verstaan, daarmede reeds grootendeels metterdaad was opgeheven. De groote meerderheid der Kamer intusschen verklaarde in de afdeelingen met die bepaling vrede te hebben. Wat hier intusschen ook van zij, — bij het uitbrengen zijner stem in de vorige zitting stond de spreker uitsluitend op het gebied van het Strafregt; nu staat hij op het gebied der staatkunde. Omtrent de vraag, wat raadzaam en vooral in de tegenwoordige omstandigheden voor zijn vaderland goed en nuttig is, acht hij zich nu op dat gebied geheel vrij en onbelemmerd. Intusschen al ware dit zoo niet, — sprekers bedoeling is herinnering van hetgeen hij vroeger deed, geenszins verschooning of verdediging, te zoeken voor hetgeen hij nu zal doen. Bijna letterlijk zoude hij kunnen herhalen, hetgeen hij bij het eerste ontwerp over de vereenigingen heeft gezegd. Had hij zijn wensch, dan was er over dit teeder punt bij de grondwet niet gesproken. Maar nu eenmaal dat voorstel is gedaan, — nu dat voorstel door de regering is gedaan, — nu, mag en kan hij op de terugneming niet meer aandringen. In die omstandigheden acht hij het staatkundig en voorzigtig, aan de godsdienstige overtuiging van een groot deel zijner landgenooten te gemoet te komen en de rust in zijn vaderland, die anders onvermijdelijk bedreigd zoude worden, te bevorderen. Alleen is het ook hier de vraag, of de maatschappij tegen mogelijk misbruik door de bepaling, zooals ze dáár ligt, is verzekerd? De vorige spreker heeft die vraag volkomen geruststellend beantwoord. De redenaar vereenigt zich volledig met diens stelsel, maar nog meer stelt hij prijs op hetgeen de regering heeft verklaard bij haar antwoord, in welken zin zij die bepaling heeft ter neder geschreven. Hij neemt die uitlegging als *interpretatis authentica* aan en beschouwt ze, als een deel van de wet zelve uit te maken. In die uitlegging ligt geheel het stelsel van den vorigen spreker. Hij zal in dien zin de voordragt aannemen en acht het, in de gegeven omstandigheden, beter niet verder over een zoo teeder punt uit te weiden.

De heer *van Panhuys* zal evenzeer *voor* het ontwerp stemmen. Hij is met vorige sprekers eens, dat thans de grondslag gelegd wordt voor hetgeen men in het vorige jaar heeft verlangd. Hij acht het pligt, dat later bij de wet de verantwoordelijkheid der bedienaars van de godsdienst, die in zekeren zin ambtenaren zijn van den Staat, worde geregeld en vastgesteld. De bepalingen uit het Strafwetboek, die men in het vorige jaar heeft wenschen te behouden, kunnen in de bedoelde wet worden opgenomen. Trouwens, de pligt, het voorschrift van art. 7 van dit ontwerp, dat de Koning waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden, binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat, levert hem zekerheid op en geeft hem gerustheid, dat de bedoelde wet in alle gevallen, waarvan artt. 201—210 van het strafwetboek gewagen, zal voorzien. Door de aanneming van het hoofdstuk zal hij aan de eene zijde gerustheid te weeg brengen bij hen, die de overtuiging voorstaan; en welke hij eerbiedigt, dat er met behoud van het placet geene vrijheid van godsdienst voor hen zou bestaan; terwijl hij, aan den anderen kant den waarborg heeft, dat de orde en het belang van den Staat niet uit het oog worden verloren.

De heer *Scheers van Harencarspel* vindt ook, dat de Kamer thans op een geheel ander standpunt geplaatst is, dan in het vorig jaar. Zij houdt zich thans bezig met de herziening der grondwet, zij handelt nu *de jure constituendo*; en worden thans onderscheidene vrijheden bij de grondwet aan het Nederlandsche volk verleend; nu kan hij zich vereenigen met het voorstel, om ook het placet op te heffen, *behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet*. Uit volle overtuiging stemt hij voor het hoofdstuk. Wierd het placet behouden; zijne roomsch katholijke landgenooten zouden niet gelooven, dat er volkomene vrijheid van godsdienst hier te lande bestaat. Het belang van den Staat vordert niet het behoud, maar veeleer de opheffing van het regt van placet. Hij hoopt en vertrouwt dat de aanneming van dit hoofdstuk strekken zal, om duurzaam en in de toekomst hier te lande ware godsdienst-vrijheid te vestigen; dat zij zal leiden tot wezenlijke verdraagzaamheid tusschen de beleiders der onderscheidene gezindheden in den Staat en dat zij heilzame vruchten dragen zal voor het belang en het welzijn van het vaderland!

De heer *Uytwerf Sterling* wil volstrekt geene andersdenkenden aan banden leggen, die hij voor zich zelven niet begeert. Integendeel de banden, die hij verlangt, geeft hij ook voor zich zelven toe. Hij verlangt zoo zeer als iemand vrijheid van godsdienst, doch hij verlangt niet, dat de godsdienst den Staat beheerschen, of nadeel aan den Staat zal kunnen toebrengen. Hij betreurt het, dat de regering de voorgestelde bepaling in de grondwet heeft voorgedragen: 1o. omdat hij haar beschouwt als een twistappel welke door de regering in de Kamer is geworpen, en waarvan zij de gevolgen kan voorzien na de gewigtige en langdurige beraadslagingen, die in het vorige jaar nopens dit onderwerp zijn gehouden; en 2o. omdat hij zoodanig voorstel van de regering ook niet had verwacht. A vermits de regering van zulk een voorstel, geen goed gevolg kan verwachten. Immers ten vorigen jare werd soortgelijke bepaling, en men moet hier over geene woorden twisten, met eene meerderheid van 41 tegen 15 stemmen in de Kamer verworpen. Toen en nu gold het al dan niet handhaving van het regt van placet en hij kan niet aannemen de fijne onderscheiding, welke hij tot zijne verbazing in de tegenwoordige discussiën voor het eerst heeft gehoord. Hij ten minste had niet kunnen verwachten, dat de regering een anderen uitslag van haar voorstel had kunnen te gemoet zien dan in het vorige jaar. Maar B vermits hij in het ministerie zitting ziet hebben twee leden der Kamer, die zich in het vorige jaar onder de krachtigste en heftigste bestrijders der afschaffing van het regt van placet hebben gerangschikt. Hij heeft verbaasd gestaan hoe die twee leden thans een gevoelen kunnen voorstaan, in lijnregten strijd met dat in het vorige jaar ontwikkeld. Men herleze hunne redevoeringen en ieder zal oordeelen en beslissen, of zijne verbazing gegrond is? Indien het eene waarheid is, gelijk men beweert, dat de vrije briefwisseling en de vrije afkondiging tot de volkomene vrijheid van godsdienst behoort, dan is ook de voorgestelde bepaling overbodig. Behooren zij daartoe niet dan is de opname dezer bepaling in de grondwet schadelijk en gevaarlijk te achten. Spreker doet opmerken, dat, al verlangde ook de geheele Kamer het placetteren van afkondigingen enz., zoolang de regering het gevoelen blijft voorstaan, dat de vrije afkondiging en briefwisseling tot de vrije godsdienstoefening behoort, niemand ook dwingen kan, die stukken te placetteren. Hij wenscht echter de beslissing van het vraagstuk van het placet, geheel aan de wet over te laten. Eerst heeft de regering het regt willen handhaven, nu wil zij het weder geheel opofferen; later kan weder het tegendeel door haar worden volgehouden. Juist uit dien hoofde verlangt hij, dat men den wetgever de vrijheid late dit punt later bepaaldelijk te behandelen, ja des noods het te veranderen. De handen der regering moeten niet door de grondwet worden gebonden. Men bedenke het wel, men maakt thans geene wetten voor het oogenblik, maar ook voor de toekomst. Later kan het de vraag zijn, of men preventive of repressive bepalingen zal willen vaststellen. Naar sprekers oordeel echter, moet men den brand trachten te verhoeden en te voorkomen. Preventief moet er worden gehandeld. Hij zal stemmen tegen het hoofdstuk. Hij ziet in eene afstemming daarvan geen bezwaar voor de grondwets-herziening. De volkomene vrijheid van godsdienst zal blijven bestaan. Hij verlangt slechts of het doen vervallen van artikel 8 van het ontwerp, of ten minste om de magt niet geheel uit handen der regering te geven. Tot dat einde stelt hij voor, dat men zich vereenigt met de redactie van het artikel, zoodanig als het in één adres van hoogleeraren, notabelen en aanzienlijken der stad Leiden is voorgedragen, zijnde de volgende: »De betrekkingen »tusschen den Staat en de kerkgenootschappen worden »op eenen eenparigen voet door de wet geregeld." Hij zal den loop der beraadslagingen afwachten, doch hij vreest, dat zijne overtuiging hem zal leiden tot afkeuring van dit hoofdstuk.

De heer *Luyben* kan zich over het geheel met het hoofdstuk vereenigen. Hij hoopt dat dit ook de beslissing der meerderheid wezen zal. Het komt hem voor, dat hij, die eene andere bepaling, dan van art. 8 verlangt, de vrijheid voor zich wenscht en haar aan anderen wil onthouden. Hij houdt zich overtuigd, dat de vergadering warsch is van het denkbeeld, om zich met jezuiten-angst, of wat dies meer zij, te laten afhouden die vrijheid te verleenen, waarop een groot deel des lands aandringt, maar veeleer, dat zij besluiten zal hare katholijke landgenooten vrijheid van handelen met den Kerkelijken Stoel te laten. Hij meent, dat de regering het placet geen goeds verrigten kan, maar dat het haar wel kan kwetsen. De regering is sterk genoeg, om door de strafwet onrust tegen te gaan, of om verkeerden invloed te keeren. Hij verlangt vrijheid voor allen en in alles, en uit dien hoofde bestrijdt hij het regt van placet, dat tot onderdrukking leiden kan. Gaarne had ook hij verandering in dit hoofdstuk gezien. Er komen daarin bepalingen voor, die er verkeerd in geplaatst zijn. Hij zou verlangd hebben, dat art. 5, nopens het houden van godsdienstoefening binnen en buiten de gebouwen van besloten plaatsen eene verandering had ondergaan. Vroeger hebben soortgelijke bepalingen tot verkeerde uitlegging van den kant der politie in sommige deelen zijner provinciën aanleiding gegeven. Doch die handelingen hebben plaats gehad onder eene andere orde van zaken, die hij hoopt, dat niet zal terugkeeren. Hij is echter bereid aan de roepstem des Konings te beantwoorden. Hij zal zijne bijzondere meening aan het algemeen belang opofferen. Overigens meent hij op vele punten, in de discussie in het midden gebragt, niet meer te moeten antwoorden. Hij wil alleen dit zeggen, dat hij het geschrift van *Albert* in het midden laat en dat er niets vreemds in gelegen is dat men pogingen gedaan heeft om een verdwaald schaap tot zijne kudde terug te brengen, als wanneer men hem welligt zou hebben opgenomen — na bevorens *amende honorable* te hebben gedaan.

De heer *Gouverneur* herinnert, dat hij reeds bij eene vroegere gelegenheid het placet heeft bestreden en dat hij zich alzoo bepalen zal, bij deze gelegenheid slechts een enkel woord in het midden te brengen. Men heeft namelijk gezegd, dat de Koning niet waken kan, dat de kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat. Maar wanneer de afkondiging werkelijk strafwaardig mogt zijn, dan zal de mogelijkheid bestaan repressief daartegen te handelen. Maar het placet straft niet den misdadiger, den schuldige, maar treft reeds bij voorraad den onschuldige, hem die zelfs de alleronschadelijkste afkondiging mogt hebben gedaan. Het placet is alzoo niet van groote onregtvaardigheid vrij te pleiten. Hij verklaart rondborstig dat hij het niet begeert.

De heer *Gevers van Endegeest* heeft met genoegen gezien, dat vele vorige sprekers zich tot de zaak zelve hebben bepaald. Hij meent echter geen enkel oogenblik daarvan te moeten afwijken en hooger te moeten opklimmen. Hij herinnert dan, dat

toen in Engeland de dronk op de vrijheid der slaven werd ingesteld, men in Europa vrij algemeen daaraan weinig waarde hechtte. Hoe spoedig veranderde echter de staat van zaken. De Engelschen trachtten die vrijheid langzamerhand daar te stellen, de Franschen deden het plotseling; bij ons worden bereids bij adressen als anderzins vele pogingen daartoe aangewend. Men mag alzoo beweren, dat de dageraad der vrijheid voor de slaven aanbreekt en dat men weldra niet langer een deel onzer natuurgenooten als redelooze dieren zal behandelen. — De handel was in het eerst overal aan banden gelegd; doch die banden werden allengs geslaakt en waar de handel vrij verklaard werd, bloeide hij en strekte tot roem en luister der rijken: men denke aan Engeland, aan Venetië, aan ons eigen land. — Zoo ging het met de verbodsregten. Ook die werden langzamerhand op vele plaatsen opgeheven. De pogingen van *Say* en anderen hadden het gewenschte gevolg. Vrijheid van handel, intrekking van verbodsregten, bragten meer verkeer, meer vertier te weeg. *Cobden* dwong Engeland daartoe; het ééne voorbeeld volgde het andere. Volken en vorsten gingen daarbij voor. Het zal strekken, om de vrijheid al meer en meer te bevorderen, om den vrijen handel, het vrij verkeer over geheel de wereld te verspreiden. — Men denke voorts aan de onteigening. Een afgevaardigde uit Zuid-Holland heeft, in de avondzitting van eergisteren, uit de geschiedenis aangetoond, hoe ruimschoots zij in vroegeren tijd verleend werd, tot groot nadeel van landbouw en grondbezitters. Langzamerhand werd zij ingekrompen en thans zijn wij zoo verre gekomen, dat in de aangenomene hoofdstukken der grondwet is vastgesteld, dat er voor iedere onteigening ten algemeenen nutte eene afzonderlijke wet moet worden vastgesteld en dat de schadeloosstelling aan de onteigening *voorafgaande* moet zijn. Men is daartoe gekomen, omdat men van het beginsel uitgaat, dat het regt van eigendom geheel vrij en heilig wezen moet. Zoo heeft men het ook gezien in het godsdienstige. Men herinnere zich den toestand der protestanten in Frankrijk. Men denke aan de regering en de tijden van *Lodewijk XIV*. Men herinnere zich, op welke wijze de protestanten genoodzaakt waren in Frankrijk den God hunner vaderen te dienen. En men zie thans, hoezeer hun toestand is veranderd, hoe een *Coquerel* in de *Assemblée Nationale* voor hunne belangen optreedt en hoe hun overal vrijheid van godsdienst wordt verzekerd. Men lette in ons eigen vaderland op den staat der afgescheidenen. Sedert men hen ongemoeid gelaten heeft; sedert men op hen toegepast heeft den gulden regel, die in Nederland steeds heeft bestaan, dat aan ieder vrijheid gelaten wordt zijnen God te dienen naar zijnen wil en overtuiging, — sints dat tijdstip heerscht er ook te hunnen aanzien rust en maken zij van de hun verleende vrijheid een doelmatig gebruik.

(*Vervolg hierna.*)

HERZIENING DER GRONDWET.

Vijfde nota van nadere wijzigingen.

ONTWERP VAN WET no. VIII. In art. 2, regel 4, zullen de woorden: *zoowel ter land als ter zee*, wegvallen.

In art. 4, regel 3 en 4, zullen de woorden, *het zij te land hetzij ter zee*, wegvallen.

In art. 5, valt uit het nieuwe art. *b.* de zinsnede weg: *Voor hen, die in de zeedienst worden opgenomen, wordt een korter diensttyd door de wet bepaald.*

Artikel 9 wordt veranderd als volgt:

»Op artikel 208 der grondwet zal een artikel volgen, luidende:

»»Een gedeelte der militie kan voor de dienst ter »»zee worden bestemd op de wijze door de wet te »»bepalen.

»»Voor dat gedeelte wordt, behalve andere door »»de wet toe te kennen voordeelen, een korter dienst»»tijd bepaald.

»»Het voorgaande artikel is op deze zeemilitie niet »»van toepassing."

's Gravenhage, 24 aug. Men verzekert heden, dat de miliciens der ligting van de nationale militie van 1845, tegen den 1sten september aanstaande, met verlof naar hunne haardsteden zouden worden gezonden.

— In de avondzitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal is ingekomen eene Koninklijke boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet, en mede eene Memorie van Toelichting, strekkende tot verhooging van hoofdstuk (*Oorlog*) der staatsbegrooting over 1848. — Verzending naar de Afdeelingen.

Nog is ingekomen eene Koninklijke boodschap, ten geleide van het ontwerp van wet, strekkende tot tijdelijke voorziening in de vereening van uitgaven uit gelden, welke door de departementen van Marine en Oorlog ter zake van verstrekkingen uit 's rijks magazijnen worden ontvangen. — Verzending naar de Afdeelingen.

Jongste nieuwstijdingen.

ARNHEM, 25 Augustus.

In Charlottenburg werden zondag jl. onderscheidene inwoners, die men voor democraten hield, door het volk mishandeld. Doordien te Berlijn den volgenden dag het gerucht verspreid werd, dat de schuldigen niet zouden vervolgd worden; ontstonden aldaar ernstige onlusten. Met behulp der burgerwacht werd de rust eerst laat in den nacht hersteld.

De cholera maakt in Gallicië snelle vorderingen; ook in Silezië waren reeds eenige personen door die ziekte aangetast.

Uit Stettin wordt medegedeeld dat er van de 21 cholera-lijders, die tot den 15den waren aangegeven, 19 waren bezweken.

In Parijs schijnt meerdere rust te heerschen. De Fransche fondsen zijn aanmerkelijk gerezen.

Het berigt omtrent den opstand in Katalonië wordt tegengesproken.

Het is thans zeker dat Italië de wapenstilstand door tusschenkomst van Frankrijk en Engeland verkregen niet wil erkennen. Te Venetië, Rome en Turijn is de algemeene kreet: *Weg met Oostenrijk!*

Advertentiën.

Waterhoogte te Arnhem.

Den 25 Aug. 1 El 4 Palm 8 Duim; gew. 10 D. gev. 0 ...

Te Arnhem, bij G. J. THIEME, Boekdrukker.

A°. 1848. ZATURDAG, 26 AUGUSTUS.

HAAGSCHE BERIGTEN.

BIJBLAD TOT DE ARNHEMSCHE COURANT.

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

Avondzitting van Woensdag, 23 Augustus.

In deze zitting zijn de des morgens afgebroken beraadslagingen over hoofdstuk VI der ontwerpen tot Herziening der Grondwet (*over de Godsdienst*) voortgezet.

De heer *van Haersolte* gelooft, dat bij de voordragt genoegzaam gewaakt is voor uitspattingen, welke uit de voorgestelde vrijheid zouden kunnen ontstaan. In het vertrouwen op de wijsheid der toekomstige wetgeving zal hij het hoofdstuk goedkeuren.

De heer *van Rosenthal* is het met de meeste sprekers van heden morgen eens, doch komt niet tot dezelfde gevolgtrekking. Hij deelt het gevoelen van hen, die betreuren dat dit onderwerp bij de herz. der Grondwet is ter sprake gekomen. Hierop kan echter niet teruggekomen worden; de verantwoordelijkheid daarvan ruste op hen, die de zaak in beraadslaging gebragt hebben. — Men heeft gezegd, dat wij ons op een ander terrein dan in het voorleden jaar bevinden. De redenaar begrijpt ook, dat men toen op het gebied der strafwetgeving was, en thans op dat der Grondwet is. Spreker kan dit des te geruster toestemmen, omdat hij zich voorleden jaar wel gewacht heeft het gebied der strafwetgeving te verlaten. Maar thans bevindt men zich op het gebied der Grondwet. Daarin ontmoet men elkaêr allen, dat in Nederland de vrijheid van godsdienst in ruime mate moet erkend worden. Daarin ontmoet men elkander, dat geen voorregt aan de belijders van eenige godsdienst gegeven worde; dat aan den Staat de verpligting is opgelegd te waken, dat de vrijheid niet ontaarde ten nadeele van den Staat; wanneer de Staat hier nu voor moet waken, dan wenscht spreker, dat dit onderwerp niet in de Grondwet opgenomen, maar aan de gewone wetgeving overgelaten worde. Wanneer de meeste vrijheid gelaten wordt, kan die ook tot uitspatting aanleiding geven. Is het dan voorzigtig zich te ontdoen van wapenen, welke nuttig kunnen zijn, wanneer de meerdere vrijheid zich oploste in algemeene verdraagzaamheid; wanneer het voorbeeld der Kamer, waar met zooveel eerbied van anderen gesproken en gehandeld is, o ja, wanneer dat voorbeeld weerklank bij de geheele natie zou vinden, dan zou er geene vrees voor misbruik bestaan. Maar men vergete de bijzondere omstandigheden van ons Vaderland niet. Wij kunnen niet met andere Rijken gelijk gesteld worden. Er zijn hier *twee* bijna gelijke afdeelingen, waarvan geene van beide eenig overwigt heeft. Daar kan de vrijheid tot misbruiken aanleiding geven, en daar is het gevaarlijk zich van preventive middelen te ontdoen. Dat is te meer waar, wanneer men nagaat, dat in de voorstellen van herziening ook vrijheid van onderwijs is opgenomen. Wanneer er verschillende scholen zullen worden opgerigt, waarop de verschillende godsdiensten worden geleerd, zal het dan niet bedenkelijk zijn de wapenen uit de handen der Regering te nemen? — Het is om al die omstandigheden, dat de redenaar tegen de voordragt zal stemmen, daar hij de bepaling der vrijheid niet bij de Grondwet, maar door de gewone wetgeving wenscht geregeld te zien.

Z. Exc. *de Minister van de Hervormde Eeredienst* treedt alsnu op ter verdediging van de voordragt. Onder de onderwerpen van den meest teederen aard, zoo vangt Z. Exc. aan, behoort voorzeker de *Godsdienst*. De Godsdienst, kan er iets indrukwekkender wezen, dan dit uitvloeisel van de betrekkingen van den sterveling tot het hoogste, heiligste wezen; ze ontspruit uit een gevoel van de diepe afhankelijkheid des menschen en voert het hart op tot den eenigen God. Het waren deze denkbeelden, welke de Regering bezielden, toen zij in de memorie van toelichting het volgende ter neder schreef: «de betrekking van den mensch tot het Opperwezen, zijn geloof in en zijn vertrouwen op hetzelve; de behoefte, om, als alles ontvalt, zijnen troost in de Godsdienst te zoeken; de vormen, waarin elk in gemoede meent, dat het Opperwezen zich geopenbaard heeft of nog openbaart, dat alles is zóó eerbiedwaardig, zoo heilig, dat geene Regering daarin eene roekelooze hand mag slaan, maar zich, ieders vrijheid zoo veel mogelijk ontziende, tot matiging en beteugeling moet bepalen, opdat de openbare orde en rust niet gestoord worden.» Ziet daar de denkbeelden der Regering die geheel het onderwerp beheerschen, en ziet daar tevens het standpunt waarop zich de Regering heeft geplaatst. Neen, geene kerk buiten den Staat, of eene kerk die den Staat beheerscht, maar de Staat wil, de orde en veiligheid verdedigende, de kerken, die bij in zich bevat, beschermen en daarbij aan ieder het regt geven zijn God te aanbidden naar de inspraak van zijn hart. Dat regt nu is niet een regt dat de Grondwet kan geven of scheppen; neen, Z. Exc. zegt het een spreker van heden na, het is een regt van hooger oorsprong. De Grondwet kan alleen een zoodanig regt *erkennen*, en die erkentenis is *noodig*, omdat het regt niet altijd is geëerbiedigd.

De eerste vraag, welke de Regering zich derhalve heeft voorgegesteld, was deze: 1°. waarom is het noodig dat het regt erkend worde, en 2°. waarom is dat regt zóó omschreven.

Wat de eerste vraag betreft, Z. Exc. merkt op, dat als men de geschiedenis van het vaderland raadpleegt, men dan al dadelijk vindt, dat het regt van godsdienst-vrijheid niet altijd hier te lande is geëerbiedigd. Z. Exc. herinnert daarbij aan den strijd tegen Spanje en Rome gevoerd. Men streed toen niet uit een protestantsch oogpunt, maar men streed voor vrijheid van godsdienst en geweten. Maar toen men die vrijheid bemagtigd had, kon men ten tijde der Oude Republiek het regt niet altijd in al zijn omvang erkennen, omdat men vreesde dat de partij, die overwonnen was, wederom zou opstaan om het verlorene te herwinnen. Derhalve kon toen die vrijheid niet in gelijke mate worden verleend.

Maar toen de omwenteling van het einde der vorige eeuw denkbeelden en staten van rigting deed veranderen, toen werd de gelijkheid en vrijheid in algemeene strekking verleend en van toen af werd de broederhand gereikt aan alle andersdenkenden. Maar waarom werd dan die *volledige* vrijheid niet gehuldigd in de Grondwet van 1815? Het antwoord is, dat die Grondwet grootendeels berustte op historische herinneringen der oude republiek; en het is juist die Grondwet welke de Regering wil veranderen en zij wil niets anders voorstellen dan de denkbeelden, die toen reeds heerschende waren, die toen ook zelfs in de Grondwet waren uitgedrukt, maar de uitlegging waarvan, sedert, niet altijd is in overeenstemming geweest met de bedoeling van den wetgever.

Z. Exc. vervolgt dat de Godsdienst niet vrij is, wanneer de vrijheid zich alleen bepaalt tot de vrijheid van denken, want dat behoeft niet in eene Grondwet opgenomen te worden. Van daar dat in het ontwerp in art. 2 wordt gezegd: *Ieder belijdt zijne Godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid.* Nu kan er geen twijfel meer bestaan *wat* onder *Godsdienstvrijheid* moet worden begrepen. Maar die vrijheid kon in de toepassing gevaarlijk worden, zeide men; men zou misbruiken onder den dekmantel van Godsdienstige meeningen kunnen plegen, die gevaarlijk zouden kunnen worden voor de rust en de orde der Maatschappij. Aanvankelijk meende de Regering dat die woorden, de vrijheid uitsprekende, niet konden beletten het regt der Regering, om in het belang der Maatschappij zorg te dragen voor mogelijke uitspattingen; maar de Kamer drong op bepalingen aan en de Regering aarzelde niet om aan het art. toe te voegen: «behoudens de bescherming der Maatschappij en harer leden tegen de overtreding der strafwet.» Z. Exc. moet hier nog opmerken, dat er hier de rede is van vrijheid voor allen in alles: vrijheid zoowel voor Katholijken, voor Protestanten, voor alle gezindheden. En nu klage men dan ook niet, dat een deel van het Protestantsche kerkgenootschap onder de bestaande Grondwet niet genoot die volledige vrijheid waarop hetzelve aanspraak had en klage niet, dat er een zeker toezigt over dat kerkgenootschap van regeringswege werd uitgeoefend; want Z. Exc. antwoordt vooreerst, dat zich dat toezigt niet bepaalde tot het geheele kerkgenootschap, maar slechts tot eenige gezindheden, de Hervormde en Luthersche kerk; maar Z. Exc. zegt meer: Acht die Hervormde en Luthersche kerk het in haar belang noodig om den band (Z. Exc. meent een heilzamen band) te verbreken die haar aan den Staat bindt, welnu zij doe het als ze het verlangt; de vrijheid is haar gegeven; de Staat zal haar niet hinderen.

De godsdienstige vrijheid zoodoende aangenomen zijnde, is art. 8 van het ontwerp een uitvloeisel van die vrijheid, en zoo komt Z. Exc. tot het vraagpunt van het placet.

Z. Exc. zal niet spreken van die kerk op wie dat regt uitsluitend in toepassing zou worden gebragt. Z. Exc. zal niet betoogen, dat die kerk, *met* dat placet, die vrijheid mist, welke de Regering aan allen wil toekennen, maar Z. Exc. zal zich veel liever bepalen tot de opmerking dat het regt van placet is *onnoodig, onuitvoerlijk, gevaarlijk.*

Onnoodig, omdat de tijden veranderd zijn, omdat er een groot verschil bestaat tusschen de tijden van *Pius IX* en *Ignatius VIII* en omdat het alvermogen van Rome daar waar het geldt geestelijke magtsuitbreiding op het staatkundig gebied, is veranderd in onvermogen.

Onuitvoerlijk, omdat de drukpers naar alle einden der aarde verkondigt hetgeen van Rome uitgaat. Men heeft wel gezegd, dat er een groot onderscheid bestaat tusschen het opnemen van eene bul of rescript in een dagblad en de plegtige afkondiging in de kerk; maar Z. Exc. antwoordt, dat dit verschil meer schijnbaar dan wezenlijk is; want gesteld eens het placet bestond naast de drukpers en de geestelijke zou in zijne kerk, in stede van het voorschrift van zijn kerkelijk opperhoofd af te kondigen, gaan verklaren, dat hij wel eene pausselijke bulle had ontvangen, maar de Regering van het land hem verbiedt die af te kondigen, doch dat dezelve in dit of dat publiek geschrift is opgenomen. Z. Exc. wil het dan gevraagd hebben, of dan niet de aanleiding tot twist en tweedragt veel grooter zal zijn dan nu, waar de Regering voorstelt geen regt van placet in de Grondwet te schrijven?

Ten derde noemde hij dat regt *gevaarlijk*. De Regering toch laadt eene verantwoordelijkheid op zich over iets wat anders niet tot het gebied harer verantwoordelijkheid behoorde. Men stelle zich het geval voor, dat de afkondiging gevraagd wordt van eene bulle, de Regering moet alsdan gaan oordeelen over het al of niet toestaan dier afkondiging. Verleent de Regeping geen verlof, waar zal dan het einde zijn der moeijelijkheden en twisten? Bovendien acht Z. Exc. elken preventiven maatregel in de Grondwet gevaarlijk, en gij zult de deur openen om nog vele andere preventive maatregelen te zien verschijnen en dat acht Z. Exc. gevaarlijk voor het vervolg, en indruischende tegen de ware belangen der Maatschappij.

Aan den spreker uit Noord-Holland, die gevraagd heeft of er voor het protestantsche gedeelte der natie geene nadeelen zouden kunnen voortvloeijen uit de bepaling van art. 8, waarbij het placet wordt opgeheven, antwoordt Z. Exc. dat aan alle gezindheden dezelfde mate van vrijheid wordt toegekend, en wanneer men die vrijheid dus met opzigt tot de katholijke bevolking zou willen inkrimpen, dan eischt men iets meer voor zich zelven dan men aan anderen wil toekennen.

Ten slotte geeft Z. Exc. de gevraagde ophelderingen nopens den zin aan het behouden art. 192 der Grondwet gehecht; vooraf moet Z. Exc. opmerken, dat de tegenwoordige ministers hier niet optreden als verdedigers van de bepalingen der bestaande Grondwet en ook niet als de authentieke interpretatoren van voorschriften die zij niet voordragen. Evenwel wil Z. Exc. zijn bijzonder gevoelen gaarne mededeelen, en dit is, — zonder te treden in de motieven die zijne voorgangers hebben doen berusten in het bedoelde arrest van den Hoogen Raad, — dat een arrest van den Hoogen Raad, dat zelfs niet in revisie bevestigd is, geen jurisprudentie vestigt. Als de Regering nu in hare memorie van beantwoording, nopens den zin van art. 192, verwijst naar antecedenten, dan heeft zij geenszins het oog op dat ééne arrest van den Hoogen Raad, maar op de antecedenten, geput uit de opvatting der vorige Regering nopens dit onderwerp. Z. Exc. eindigt zijne rede met eene aanbeveling tot eensgezindheid, doordrongen van de waarheid, dat er één Heer over allen regeert.

Z. Exc. *de Minister voor de zaken der Roomsch-Katholijke Eeredienst* heeft thans het woord. De godsdienst, zegt hij, is het korte, maar veel omvattende opschrift van het tegenwoordige hoofdstuk. De godsdienst is de grondvest der menschelijke natuur. De wilde horden, de barbaren, zoowel als de menschen uit de meest beschaafde burgermaatschappij, allen ondervinden daarvan in meerdere of mindere mate de onwederstaanbare kracht. Aan welke ruime beschouwingen kan dit woord dus voedsel geven! — Doch Z. Exc. zegt hier te staan als orgaan der gewone wetgeving in een land, waar de belijders der verschillende gezindten bestemd zijn vreedzaam met elkander te verkeeren. Wanneer hij nu niet is de Minister van de Roomsch-Katholijke Eeredienst, maar *voor de zaken* van de Katholijke Eeredienst, om voor hare stoffelijke en grondwettelijke belangen te waken, dan daalt hij van die hooge spheer af en komt tot de gewone practische wetgeving terug; dan is hij even koud en kalm als de wet. In die stemming zal Z. Exc. ook thans het woord voeren. — Een reden. heeft gezegd, en Z. Exc. vereenigt er zich mede, dat het Vaderland thans van veel te spreken weinig nut te wachten heeft.

Het Vaderland heeft alleen veel nut te verwachten van veel vrijheid, gepaard met veel orde. Onder die vrijheid moet de godsdienstige eene eerste plaats bekleeden. Daarom leest men in het eerste art. van dit hoofdstuk, dat ieder zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid belijdt, en omdat de natie evenzeer behoefte aan orde heeft, volgt daarop onmiddellijk: behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der strafwet. Daar waar sprake is van godsdienstige vrijheid en van verdraagzaamheid, daar is Z. Exc. op zijn waar terrein. Zijn gewoon leven, ook bij de vervulling van vroegere ambtsbetrekkingen, getuigen van zijne verdraagzaamheid. Hij heeft eerbied voor ieders begrippen in zake van godsdienst. Hij heeft bij zijne waarneming van het openbaar ministerie bij den Hoogen Raad, nimmer conclusien genomen ter zake van afgescheidenen, daar hij in de correctionele vervolgingen tegen hen, die op eene rustige wijze eene godsdienstige vereeniging hielden, steeds een belagchelijk onding heeft gezien. Waartoe hebben ook die vervolgingen gediend?

Voor den rustigen en verdraagzamen man, die zijn gezond verstand raadpleegt, zegt Z. Exc., verdedigt zich het tegenwoordige ontwerp van zelven. Wanneer het eenmaal tot wet is geworden, dan zal men in Nederland met volle waarheid kunnen zeggen, dat het Rijk der onverdraagzaamheid voorbij is. — De memorie van toelichting en de antwoorden der Regering hebben den grondslag van het ontwerp zoo duidelijk toegelicht, dat het als tijdverlies zou kunnen beschouwd worden hieromtrent nog iets bij te voegen. De Regering heeft zich op het standpunt der wetgeving geplaatst. Verheven boven partijzucht en baatzuchtige kuiperijen, wars van onverdraagzaamheid, heeft zij alle bewoners van het vrije Nederland tot onderdanen van één Koning willen maken. Daarvoor moesten allen gelijke vrijheid van godsdienst hebben, terwijl er waarborgen tegen wanorde moeten daargesteld worden. De Regering heeft gemeend, dat ons land een land van verdraagzaamheid moet zijn, overtuigd dat dit eenheid en kracht geeft; zij wil, door eene wet van verdraagzaamheid, verdraagzame zeden bevorderen. Z. Exc. zegt bevorderen, want die verdraagzame zeden zijn aanwezig. De Minister verwerpt het gevoelen, dat bij het Nederlandsche volk geene verdraagzaamheid zou heerschen. Die vlek wordt haar ten onregte aangewreven. Z. Exc. weet het, er zijn onverdraagzame katholijken en onverdraagzame protestanten, er zijn onverdraagzame ijveraars, zelfs onder de leeraars der beide gezindten. Laten wij hen beklagen, zegt Z. Exc., en hun beterschap toewenschen. Het volk van Nederland zou onverdraagzaam zijn! Z. Exc. zou het tegendeel kunnen bewijzen. Door zijne tegenwoordige ambtsbetrekkingen is hij in dagelijksche aanraking met katholijke geestelijken. Hij heeft opgemerkt dat zij zijn, ja vasthoudend aan hunne leer, gehecht aan hunne kerk, maar dat bij hen eene algemeene zucht tot maatschappelijke verbroedering en toenadering bestaat. En wat zal Z. Exc. van de protestantsche leeraren zeggen? Hij heeft onlangs het voorregt gehad, eenige uren te midden der Hervormde Synode door te brengen. Hij heeft daarbij niets anders gezien, dan de meeste welwillendheid en verdraagzaamheid, een geest van maatschappelijke toenadering en verbroedering tusschen katholijken en protestanten.

Maar, zegt men, de katholijke godsdienst is onverdraagzaam in aard en beginselen. Het is hier de plaats niet dit tot een bepaald punt van onderzoek te maken; dit behoort eerder bij eene kerkvergadering te huis. Z. Exc. moet alleen zeggen, dat de katholijke kerk wel uitsluitend in hare leer is; maar dat dit haar niet belet maatschappelijk verdraagzaam te zijn. Dan, de katholijke kerk is ook niet zoo uitsluitend als men haar toeschrijft. Z. Exc. beroept zich ten deze op het gezag van *Benjamin Constant*, die bepaald verklaard heeft, dat de katholijke kerk niet uitsluitend is, en zoo er bij den een of den ander al eenige onverdraagzaamheid mogt bestaan, dan zullen zachtere zeden door eene wet van verdraagzaamheid die doen ophouden. — Z. Exc. vraagt of, na al hetgeen over het placet gezegd is, het nog noodig is, daarbij iets te voegen. De Memorie van Toelichting heeft daarvan al het schadelijke betoogd; het is thans niet meer de vraag wat, volgens vroegere voorschriften en nog volgens de tegenwoordige Grondwet regtens was; men verlieze niet uit het oog, dat men thans is op 't gebied eener te ontwerpene Grondwet; men zegge dus niet, dat eene soortgelijke wet verleden jaar verworpen is; toen was men op het gebied der strafwetgeving; thans is men op dat der Grondwet; toen gold het *de jure constituto*, thans *de jure constituendo*: de vraag is, zal de Staat het regt van placet handhaven of laten varen? De Regering heeft gemeend het regt van inmenging te moeten laten varen; zij heeft tot afschaffing daarvan besloten uit overtuiging, dat het hier slechts een dor regt geldt, dat der Regering geen kracht bijzet, en waarvan de toepassing op eene andere wijze kan ontdoken worden. — Voorzeker betreft het hier een zeer groot gedeelte der bevolking, maar de getal-sterkte doet niets af; gold het ook een uiterst gering deel, dan nog zou de vrijheid van Godsdienst moeten gehandhaafd worden.

Ten onregte is gezegd, dat de afschaffing van het regt van placet aanleiding zou geven tot misnoegen van een ander deel der natie. Waarop toch zou dat misnoegen gegrond zijn? daar aan dat ander deel niets van de vrijheid van godsdienst ontnomen zal worden. Het placet is nutteloos, onstaatkundig; *nutteloos*, want de handhaving van het placet kan de afkondiging van bullen niet voorkomen; dit regt moge waarde gehad hebben toen de puije van 't raadhuis tot middel van bekendmaking diende; maar thans, nu er vrijheid van drukpers bestaat, en bij de versnelde gemeenschap, is van dat regt niets overgebleven. Zoo lang er geen scheidsmuur tusschen Italie en Nederland wordt opgerigt, zal het regt van placet ijdel zijn. Het zal niet dan wrevel zonder nut veroorzaken. De vrees voor de afschaffing van het placet is ijdel.

Ziet men niet dagelijks decreten van den meest revolutionairen geest in de dagbladen verschijnen? Dit is niet te beletten. — Het is niet hetzelfde, heeft men gezegd, of stukken door de drukpers bekend gemaakt, dan wel van den kansel afgekondigd worden? Neen, met het placet, zal eene verboden bulle met meer gretigheid gedrukt, verspreid en gelezen worden.

Het is *onstaatkundig*, aan de bepaling vast te houden. Onder een' Protestantschen Vorst kan het regt van placet minstens als eene anomalie beschouwd worden. Z. Exc. stemt het toe, dat de vrijheid van godsdienst tot misbruik aanleiding kan geven, maar met elke vrijheid staat men daaraan bloot. De vrijheid van drukpers heeft ook hare misbruiken, doch niemand is daarom op het denkbeeld gekomen haar te onderdrukken. — Met hetzelfde regt zou de Regering zich in alle geleerde, geletterde, maçonique genootschappen kunnen mengen. Zij doet dit echter te regt niet, omdat dit achterdocht zou verraden. Waarom zou men dan alleen tegen de geestelijkheid eene laatdunkende vernedering laten bestaan? De Regering ziet daartoe geene reden. Z. Exc. haalt het voorbeeld van Amerika aan, waar zoo vele gezindten naast elkander staan, en waar de meest mogelijke vrijheid heerscht. Hij wijst op het Pro-

testantsche Pruissen, waar de briefwisseling met de kerkelijke overheid geheel vrij is. — Zeer vreemd zou het zijn, zegt Z. Exc., dat de vrijheid van godsdienst, door eene bijna geheel protestantsche regering aangeboden, door de afgevaardigden des volks zou worden afgewezen. Voor de eer der Nederlandsche vertegenwoordiging mag de voordragt niet geweigerd worden. — Een lid heeft beweerd dat, door de afschaffing van het placet, de ontbinding der Maatschappij nabij was en het burgerbloed zou stroomen. Z. Exc. durft voorspellen, dat daardoor geen enkel droppel bloeds zal worden gestort. Integendeel, de verdrukking der vrijheid zou burgeroorlog ten gevolge kunnen hebben. *La persécution*, heeft een beroemd schrijver gezegd, *provoque la révolte.* — Eene regering hier te lande, waar verschillende godsdienstige gezindheden vreedzaam onder elkander wonen, moet zich op een hooger terrein dan van bemoeijing stellen. Daarom heeft zij zich geplaatst op het terrein van vrijheid voor allen, bescherming aan allen. Op dat hooge standpunt heeft zij geen *imperium in imperio* te duchten; geen onderdaan biedt eenigen wederstand.

Een reden. uit Noord-Holland heeft zich beroepen op de bepalingen van het Wetb. van Burgerl. Regtsvordering, inhoudende dat geen vonnis, buiten 's lands gewezen, zonder verlof, hier kan ten uitvoer gelegd worden. Maar de executie behoort tot de uitvoerende magt, en lost zich op in deurwaarders en in de openbare magt.

En nu zal men toch niet willen beweren, dat de uitvoering van bullen bij deurwaarders executie en met de gewapende magt zal moeten geschieden. — Dezelfde spr. heeft gezegd, dat hij het placet niet bij de Grondwet maar bij de gewone wetgeving wenschte geregeld te zien; want eene andere Regering kon deswege andere denkbeelden hebben, en moest dan niet door de Grondwet gebonden zijn. Maar, zegt Z. Exc., juist omdat er andere ministers kunnen optreden, die andere beginselen zouden kunnen huldigen, moet het beginsel van verdraagzaamheid en vrijheid in de Grondwet gevestigd worden. Maar bovendien, wanneer het gezegde van den reden. opgaat, dan kan men bij elk artikel der Grondwet zeggen dat de bepaling, daarbij uitgedrukt, aan de gewone wetgeving moet worden overgelaten, want dat andere ministers anders over de zaak kunnen denken.

Het is meer dan tijd, zegt Z. Exc., dat die staat van dobbering nopens het *placet* en *non-placet* ophoude. De goedkeuring of afstemming van het tegenwoordige ontwerp zal aan Europa den maatstaf aanwijzen, waarnaar de liberaliteit en de verdraagzaamheid van Nederland zal moeten afgemeten worden!

De heer *van Dam van Isselt* heeft zich met allen verheugd over den toon van gematigdheid, die gedurende de geheele beraadslaging van dezen dag heeft geheerscht. Ook hij meent daarvan het voorbeeld te hebben gegeven. Hij had zich gevleid, dat 's Konings ministers ook dien weg zouden hebben bewandeld. Maar met leedwezen en met verbazing heeft hij van die zijde beschuldigingen en aantijgingen vernomen, die hem diep hebben gesmart. Een hunner heeft namelijk aangevoerd, dat de voordragt geene verdediging behoefde voor den waarlijk verdraagzamen man en voor hem, die zijn gezond verstand raadpleegde. Hieruit schijnt te moeten worden afgeleid, dat zij, die met hem zich verpligt geacht hebben het ontwerp te bestrijden, noch verdraagzaam zijn, noch gezond verstand bezitten.

Maar Z. Exc. heeft ten slotte voor de eer der Vergadering aangeraden, dat dit voorstel zou worden aangenomen. Wat is derhalve het lot en de toestand van hen, die zich die eer niet waardig kunnen maken? Dat zij zich met oneer en schande zullen bedekken. De tegenstanders zullen zich met diep leedwezen die oneer getroosten, maar geen deel nemen aan eene goedkeuring, waarvan zij geen heil kunnen verwachten. Zij laten gaarne de eer, die men voorgespiegeld heeft, aan hen over, die de proef willen wagen van eene onbeperkte vrijheid van godsdienst.

Hij gunt gaarne hun de eer van geprezen te worden; maar wanneer hij hier staat als vertegenwoordiger des volks, dan mag hij er aanspraak op maken, dat zijn gevoelen worde geëerbiedigd en het niet gesteld worde tegenover dat van hen, die lof en eer verdienen. — Spr. meent ook te moeten toelichten een gezegde in eene vorige rede, hem heden morgen tegengeworpen, dat namelijk de afschaffing van het regt van placet gevaarlijk zou zijn te achten voor de rust van den Staat. Hij verklaart, dat hij gezegd heeft, dat de geheele opheffing van alle banden voor ieder kerkgenootschap het Vaderland aan gevaar zou kunnen blootstellen. Hij heeft alzoo in algemeene bewoordingen zijne meening ontwikkeld. Te meer heeft de gehouden ministeriele rede hem gegriefd, omdat hij, ook op het verlangen van dien minister, zijne verdediging tegen verschillende aanvallen achterwege heeft gelaten; eene verdediging, die hij had kunnen en welligt had moeten voordragen. Nu had hij niet gedacht blootgesteld te zullen zijn aan een verwijt van onverdraagzaamheid, dat hem — hij moet het bekennen — zeer grieft. Met het oog op het welzijn van Koning en Vaderland zal hij de oneer of schande niet vreezen, die uit eene verwerping van dit hoofdstuk mogten voortvloeijen.

De heer *van Naamen* beantwoordt den minister en herinnert aan zijne rede, heden morgen gehouden, waarin hij gezegd heeft, dat ook onze burgerlijke wetgeving het beginsel huldigt, dat aan het bevel van vreemde souvereinen geene dadelijke kracht of uitvoering kan worden gegeven dan op bevel van eenen inlandschen regter, regt sprekende in naam des Konings. Geene vonnissen kunnen worden toegepast en uitgevoerd, dan na verkregen verlof en bevel van executie.

De heer *Faber van Riemsdijk* herinnert, dat hij in de ochtendzitting van heden gevraagd heeft, waarom art. 192 der bestaande Grondwet geene wijziging heeft ondergaan, omdat in den laatsten tijd eene uitlegging aan dat artikel is gegeven, die hij meent, dat de grootste nadeelen aan de schatkist zal toebrengen. De minister voor de hervormde en andere eerediensten heeft daarop geantwoord, dat de Regering wenschte te volgen de gedragslijn, door eene vroegere Regering op dat stuk in acht genomen, in overeenstemming met de bedoeling der Grondwet.

Wat nu de zaak zelve betreft, de beslissing, door den Hoogen Raad zeer onlangs gegeven, die tot die gedragslijn heeft geleid, is in zijn oog strijdig met de ware beteekenis der woorden en met het gezond verstand, eene uitspraak, waarin door het ministerie is berust. Maar hij mogt de bedoelde vraag aan het tegenwoordige ministerie rigten, omdat de minister, die in de bedoelde uitspraak berustte, tot een ander kabinet behoorde. Tegen dezen kon die vraag nu niet gerigt worden. En wat heeft nu bepaaldelijk de tegenwoordige minister geantwoord?

Dat de Regering niet geroepen was, het besproken artikel te interpreteren. Maar zijne vraag bestond eenvoudig daarin, *waarom* dat artikel, dat onduidelijk is en eene verduidelijking en interpretatie behoeft. niet veranderd, immers verduidelijkt is? De spreker ziet in de bedoelde bepaling, wanneer zij onveranderd blijft, een schromelijk nadeel voor de schatkist; doch daar de ministers dit niet schijnen in te zien, laat hij de verantwoordelijkheid van dit onveranderd laten geheel op hunne rekening.

Z. Exc. *de minister voor de R. K. eeredienst* kan op zijne beurt zijne bevreemding niet verbergen, dat zijne woorden zoo onjuist zijn opgevat. Hij eerbiedigt het gevoelen van andersdenkenden; maar mag op het standpunt, waar hij zich geplaatst ziet, toch wel bestrijden het gevoelen van hen, die niet met het voorstel instemmen. Wanneer de Regering nu beweert, dat de aanneming van het ontwerp den lande en de vergadering tot eer verstrekken zal, ligt dan in dat gezegde opgesloten, dat zij, die hunne medewerking daaraan mogten onthouden, zich met oneer of schande zouden overladen? Dit is eene onbillijke en onlogische gevolgtrekking. De eenige logische gevolgtrekking, die uit zijne woorden is af te leiden, is, dat de tegenstanders in de eer der aanneming niet zullen deelen. Dezelfde spreker uit Gelderland heeft het zeer onbetamelijk en onvoegzaam geoordeeld, dat een van 's Konings ministers op verkeerde of gerectifieerde voorstellingen eener gehouden rede zou hebben geantwoord. Het geheugen kan falen. Maar de pennen van hem en zijner ambtgenooten hebben het in hunne aanteekeningen ter neder geschreven, dat die spreker gezegd heeft, dat religie-oorlog en ontbinding van den Staat uit de niet-handhaving van het regt van placet zouden kunnen ontstaan. Juist die woorden hebben eene tegenstelling noodzakelijk gemaakt. De ministers verwachten juist het omgekeerde daarvan, en dit mogten zij dan toch wel aantoonen. Het veronderstelde oogmerk om te beleedigen ware doelloos, maar zou tevens zijn beneden de waardigheid van het standpunt eens ministers. — Z. Exc. heeft den spreker uit Noord-Holland zeer goed begrepen en in beantwoording van het gezegde, dat hij nu herhaald heeft, aangemerkt, dat eene bulle of kerkelijke breve nooit als een vonnis ter executie zou kunnen worden gelegd en men daartoe nooit de tusschenkomst der openbare magt zou kunnen vorderen.

Z. Exc. *de tijdelijke minister voor de zaken der Hervormde Eeredienst* heeft nog geantwoord op den laatsten spreker, die teruggekomen is op de uitlegging, welke aan art. 192 der Grondwet moet worden gegeven. Z. Exc. gelooft inderdaad alles te hebben beantwoord, wat te beantwoorden was. De Regering heeft geene voldoende redenen gevonden, om art. 192 te veranderen. Zij hecht aan het woord *gezindheid*, dat daarin voorkomt, geene andere beteekenis dan dat van kerkgenootschap. Ten bewijze, dat zij in die verklaring niet alleen staat, heeft zij zich op antecedenten der Regering zelve beroepen; op uitleggingen, die vroeger door de Regering aan dat woord zijn gegeven. En op de vraag: wat zal de Regering daarover in de toekomst oordeelen, antwoordt Z. Exc., dat, zoolang het tegenwoordig ministerie mogt bestaan, het niet te denken is, dat aan dat woord eene andere beteekenis zal worden gegeven.

Nadat de discussien gesloten waren verklaard, wordt er ter stemming overgegaan, met dat gevolg, dat het VIde hoofdstuk (*van de Godsdienst*) AANGENOMEN wordt met eene meerderheid van 42 tegen 14 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren: van Sasse van IJsselt, Knip-horst, Wichers, van Heloma, de Man, Verwey-Mejan, Lycklama, van Beeck Vollenhoven, Cost Jordens, Star Busmann, Gouverneur, Duymaer van Twist, de Monchy, Nederburgh, Bots, Mutsaers, Romme, Corver Hooft, van Rijckevorsel, Geradts, Anemaet, de Jong van Beek en Donk, Menso, Mackay, Enschedé, Hoffman, Luyben, de Weichs de Wenne, van Panhuys, Faber van Riemsdijk, van Haersolte, Scheers van Harencarspel, Storm van 's Gravesande, Corneli, Nap, Gevers van Endegeest, Kien, Schooneveld, de Kempenaer, van Heemstra, Borski en Boreel.

Tegen hebben gestemd de heeren: Hiddema Jongsma, van Naamen, Bijleveld, Uitwerf Sterling, Smit, Telting, van Dam van Isselt, Alewijn, van Leeuwen, van Rosenthal, van Goltstein, Egter, Timmers Verhoeven en Hooft.

Daarna is het ontwerp VII (*van de Financien*), zonder beraadslaging, met algemeene stemmen AANGENOMEN

Eindelijk worden de discussien gevoerd over ontwerp VIII (*Defensie*). Onderscheidene sprekers voeren daarover het woord. Z. Exc. de Minister voor Marine en Koloniën geeft voor 's hands reeds ophelderingen omtrent de zee-militie. De beraadslagingen daarover worden verdaagd tot den morgen (Donderdag), des ochtends ten 10 ure.

Zitting van Donderdag, 24 *Augustus.*

In die zitting heeft de voorzitter herinnerd, dat in de vergadering van den 9 Augustus ll., was uitgebragt het algemeen verslag omtrent het ontwerp tot wijziging van de belasting op het geslagt en gemaal, en dat alstoen bepaald is de dag der beraadslagingen daarover nader vast te stellen. Hij stelt alsnu voor die beraadslagingen te doen plaats hebben onmiddellijk na die over de ontwerpen tot Grondwets-herziening.

Z. Exc. *de tijdelijke Minister van Finantiën* geeft te kennen, dat, na het verslag, dat omtrent het ontwerp, houdende belasting op de bezittingen, is uitgebragt, door de Regering, gelijk der Kamer bekend is, besloten is dat voorstel in te trekken. Daar dit voorstel echter in naauw verband heeft gestaan met het ontwerp tot wijziging van het geslagt en het gemaal, zoo zou het zeer moeijelijk zijn tot een goeden uitslag te geraken wanneer tegen die wet geene middelen overstonden, om de daaruit ontstaande vermindering van inkomsten te dekken. Z. Exc. stelt alzoo voor de bedoelde beraadslagingen alsnog niet te bepalen.

De *voorzitter* stelt alzoo voor, en dienovereenkomstig wordt besloten, de discussiën over het ontwerp tot wijziging der belastingen op het geslagt en gemaal nader vast te stellen.

De heer *van Rijckevorsel* vraagt aan den minister van finantiën, of dit ook van toepassing is op het ontwerp tot aanvulling der middelen over 1848, waarvan het onderzoek in de afdeelingen is afgeloopen, doch het verslag nog niet is kenbaar gemaakt. Daar op dat verslag nog geen antwoord door de Regering is gegeven, stelt hij voor het verslag te doen drukken en aan de Regering mede te deelen.

Z. Exc. *de Minister van Finantiën* deelt mede, dat ook dit ontwerp in naauw verband staat met dat, houdende eene belasting op de bezittingen.

Naar aanleiding dezer mededeeling stelt de voorzitter voor en besluit de vergadering, alsnog het verslag over het ontwerp tot aanvulling der middelen over 1848 te doen drukken en nader kennis daarvan te geven.

Alsnu is aan de orde de voortzetting der beraadslagingen over hoofdstuk VIII der wetsontwerpen tot herziening der Grondwet (*nopens de Defensie*).

Z. Exc. *de minister van Binnenlandsche Zaken* doet mededeeling, dat de Regering besloten heeft in het ontwerp nog de volgende wijzigingen te brengen in de artt. 2, 4, 5 en 9, als: de woorden «zoowel te land als ter zee» in art. 2 vallen weg. De woorden «hetzij te land hetzij ter zee» in artikel 4 vallen weg. In art. 5 *b* vallen weg de woorden (2de zinsnede) «voor hen, die in de zeedienst worden opgenomen, wordt een korter diensttijd door de wet bepaald.»

Art. 9 wordt veranderd als volgt: «Een gedeelte der militie kan voor de dienst ter zee worden bestemd op de wijze, door de wet te bepalen. Voor dat gedeelte wordt, behalve andere door de wet toe te kennen voordeelen, een korter diensttijd bepaald.

«Het voorgaande artikel is op deze zeedienst niet van toepassing.»

De beraadslagingen alsnu geopend zijnde, voeren onderscheidene leden over dit ontwerp het woord, dat door den minister wordt verdedigd.

Vervolgens zijn de beraadslagingen gehouden over Hoofdstuk IX (*van den Waterstaat*).

In hoofdelijke omvrage gebragt wordt het ontwerp aangenomen met eene meerderheid van 47 tegen 9 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren: Corver Hooft, Anemaet, Nederburgh, Mackaij, Schooneveld, Hoffman, Alewijn, van Leeuwen en Boreel.

De beraadslagingen worden geopend over het Hoofdstuk X (*van het Onderwijs en het Armbestuur*).

De heer *van Rijckevorsel* is van gevoelen, na een naauwgezet en onbevooroordeeld onderzoek, dat het heil van het vaderland gebiedend vordert, dat de voordragten tot Grondwets-herziening, zoodanig als zij thans aanhangig zijn, zoo spoedig doenlijk tot stand gebragt worden en een deel der Grondwet uitmaken. De herziening was sedert lang eene behoefte geworden. Het is pligt te trachten, dat de tegenwoordige ontwerpen zoo veel mogelijk met de grootste eenstemmigheid worden aangenomen. Intusschen mag hij het niet ontveinzen, dat er weinig heil van deze nieuwe staatsinstellingen voor de Natie is te verwachten, indien bij de Regering niet het vaste voornemen bestaat, om ook het zedelijk en stoffelijk welzijn der ingezetenen te bevorderen. Daarvan hangt zijns inziens het lot van het vaderland af. Na den afloop dezer herziening is het de Regering aan te raden, dat zij met ijver en zorg zich toelegge, om zoo vele onderwerpen te regelen, als uit deze herziening mogten voortvloeijen, of bij zoo menige gelegenheid, onder anderen bij de behandeling der begrooting, zijn aangegeven. — Onder de onderwerpen, die alsdan in ruime mate hare zorg verdienen, rangschikt hij ook het openbaar onderwijs, dat steeds zijne en gewis algemeene levendige belangstelling wekt. Met genoegen heeft hij in dit ontwerp uit de bestaande Grondwet overgenomen gezien de bepaling, dat het openbaar onderwijs een voorwerp is van de aanhoudende zorg der Regering. Evenzeer was het hem aangenaam dat, uit gelijken hoofde, in de Grondwet de bepaling is opgenomen, dat er overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven wordt. Door die twee voorschriften worden aan de Regering verpligtingen opgelegd en waarborgen gegeven, die den spreker geruststellende voorkomen. Bovendien zal de wet het toezigt der overheid regelen, dat de Regering op het onderwijs zal uitoefenen. Een en ander zijn gebiedende voorschriften, die hem minder bezwaar doen zien in de opname der bepaling dat het geven van onderwijs vrij is.

Spreker betoogt de doelmatigheid der strekking en uitvoering van de wet van 1806 nopens het onderwijs. Die wet zal steeds den naam van *Rutger Jan Schimmelpenninck* in zegening doen blijven. Hare bepalingen hebben de meest heilzame strekking en invloed gehad; daardoor is de jeugd in beschaving en verdraagzaamheid ontwikkeld, vroegtijdig zijn begrippen van godsdienstigheid en zedelijkheid bij haar ingeprent, eerbied voor het bewind is bij haar ingescherpt, en men mag het daaraan danken, dat zoo dikwerf en nog in den laatsten tijd onrust en beroeringen van den vaderlandschen grond zijn afgewend. Ja, het is daaraan te danken, dat de natie thans rijp te achten is voor de vrijzinnige instellingen, die haar thans zullen worden gegeven. Gedurende meer dan 25 jaren was hij in de gelegenheid, om meer van nabij den weldadigen invloed van een goed onderwijs gade te slaan. Met lof en eer spreekt hij van den achtenswaardigen stand van onderwijzer. die het zijne daartoe krachtdadig heeft bijgedragen, en die onafgebroken werkzaam is tot vorming en opleiding der jeugd, ook der meerbehoeftige klasse. Zal dit een en ander bij het vrije onderwijs blijven bestaan? Hij hoopt het, bij de waarborgen, die de Grondwet alsnog zal aanbieden. Hij wil ieders gevoelen eerbiedigen; hij wenscht de rust en eensgezindheid in den Staat te bevorderen; daarom zal hij er zijne toestemming aan geven. Maar ook de Staat heeft zijne regten. De handhaving dier regten is de pligt van den grondwetgever. Daarom heeft ook hij er op aangedrongen, dat het toezigt der Regering in de Grondwet wierd opgenomen. Dat moet ook voor het vervolg bestendigd worden. De voorschriften in de Gwt. opgenomen bieden hem waarborgen aan, dat het goede onderwijs niet zal verloren gaan. Er zullen daaruit uitgaven voor den Staat voortvloeijen; het onderwijs, dat van Staatswege zal worden gegeven, moet *voldoende* zijn; het moeten modelscholen wezen, waarnaar andere hunne scholen zullen kunnen inrigten. Met den meesten ernst drukt hij het 's Konings ministers en aan de toekomstige vertegenwoordiging plegtig op het hart, om het toezigt op het onderwijs, dat de Gwt. voorschrijft, naauwlettend op het oog te houden. Het toekomstig geslacht zal hun daarvoor ter verantwoording roepen of zegenen.

De heer *Cost Jordens* begint te zeggen, dat hij eene gevestigde overtuiging geweld zou moeten aandoen, indien hij de lofredenaar moest worden van het beginsel van vrijheid van lager onderwijs. Het bestaande stelsel heeft naar zijn inzien ook goede vruchten gedragen. En ofschoon zoo velen in den lande dat gevoelen met hem deelen, er zijn er ook die daarover anders denken. Spr. oordeelt, dat er wel eenige vrijheid kan worden gegeven, doch dat men daarmede zeer voorzigtig moet te werk gaan, en dat het schrijven van vrijheid van onderwijs in de Grondwet niet te wenschen is, omdat het als beginsel niet op den voorgrond moet worden gezet. Hij had liever de regeling van het onderwijs aan de wet overgelaten, waarin men dan die mate van vrijheid had kunnen toestaan, die de omstandigheden zouden veroorloven. Men behoefde dan niet eensklaps een sprong te doen, die ligt schokken kan te weeg brengen. Doch nu de Regering heeft toegegeven, en een voldoend onderwijs van overheidswege verpligtend is gemaakt, ligt daarin groote waarborg tegen de nadeelen van het beginsel van vrijheid. Ook vordert billijkheid jegens andersdenkenden eenige toegefelijkheid. In dien geest zal hij voor het ontwerp stemmen.

De heer *van Leeuwen* zal, na hetgeen bij de algemeene beraadslagingen door een lid uit Zuid-Holland en heden door de vorige sprekers in het midden is gebragt, van het voornemen afzien, om uit te weiden over het nut en de goede strekking der bekende wet van April 1806, alsmede over het doelmatige lager onderwijs, dat hier te lande verstrekt wordt. Ook hij ziet met wezenlijke zelfvoldoening terug op de 16 jaren, die hij aan de zorg van dat onderwijs heeft besteed. Ook hij schrijft de kalme en rustige houding der bevolking in den tegenwoordigen tijd, grootendeels daaraan toe. De geest van godsdienstigheid en burgerzin, waardoor de bevolking zich onderscheidt, was daarvan het heilrijke gevolg. Na de veranderingen, die het ontwerp heeft ondergaan en die hem de hoop geven, dat al dat goede niet vernietigd zal worden, zal hij zijne stem aan de voordragt niet onthouden.

(*Vervolg hierna.*)

Binnenlandsche berigten.

's Gravenhage, 25 *Augustus.*

Men verzekert dat, bijaldien de Eerste Kamer der Staten-Generaal mogt aannemen de ontwerpen van wet, strekkende tot herziening der Grondwet, de tegenwoordige gewone zitting der Staten-Generaal van 1847—1848, tegen het einde der volgende week zal worden gesloten; — dat onmiddellijk de Staten der provincien zullen worden bijeengeroepen, om de 58 buitengewone leden voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in dubbelen getale vergaderd, te verkiezen — en dat de buitengewone vergadering der Staten-Generaal, de Tweede Kamer in dubbelen getale, alsdan zal worden bijeengeroepen tegen Maandag, den 11 September aanstaande, om de twaalf wetsontwerpen, strekkende tot herziening der Grondwet, in nadere overweging te nemen.

Te 's Gravenhage, bij GEBROEDERS BELINFANTE.

A°. 1848. ZATURDAG, 26 AUGUSTUS.

HAAGSCHE BERIGTEN.

BIJBLAD TOT DE ARNHEMSCHE COURANT.

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

Vervolg der zitting van Donderdag, 24 Augustus.

De heer *Mackay* zegt, dat, wanneer hij zijne aandacht vestigt op art. 3 van dit ontwerp, nopens het armbestuur, waarin voorgeschreven wordt, dat het armbestuur een onderwerp van aanhoudende zorg der Regering is, hij de vrees niet kan onderdrukken, dat die bepaling zou kunnen ontaarden in eene *te* groote bezorgdheid der Regering. Wij leven toch in eenen tijd, waarin de vrijheid der diakonien en andere bijzondere armbesturen dikwerf wordt besproken. Gaarne had hij gezien, dat hier eenvoudig van openbaar armbestuur melding ware gemaakt. Hij begrijpt de bepaling intusschen niet anders, en daarom maakt hij hiervan bij deze gelegenheid gewag, dan dat de diaconien en andere dergelijke armbesturen vrij blijven in hunne werking en niet begrepen zijn onder het armbestuur, dat blijkens dit grondwettelijk voorschrift aan de Regering is onderworpen. — Wat nu aangaat het onderwijs, behandelt spr. twee punten. Bij het eerste, noemt hij de gronden op, die voor het vrij onderwijs pleiten en bij het tweede tracht hij de bezwaren, die daartegen worden ingebragt, op te heffen. — Wat het eerste punt aangaat, het vrij onderwijs is een regt en eene behoefte. Ook dat is een natuurlijk regt en belemmerd onderwijs is een onnatuurlijk verbod. Ook bij beroept zich op het rapport van den heer *Thiers* over het onderwijs, waarin duidelijk gezegd wordt, dat er geene vrijheid van onderwijs bestaat, wanneer het aan eenige vergunning is onderworpen. Vrij onderwijs is een natuurlijk regt. Die vader is, weet welk regt hij op zijne kinderen mag uitoefenen; hem staat het vrij, die kinderen op te voeden en op te leiden, zoo als hij dienstig oordeelt, zoo als hij verkiest. Het regt, dat men voor den Staat inroept op de kinderen, is een onnatuurlijk regt. Dat de Staat belang stelt in het lot der jeugd is wel. Maar dat mijne kinderen, zijn kinderen van den Staat mag spr. niet toegeven; ik houde ze, zegt hij, liever voor de mijne. — Vrijheid van onderwijs is ook een wettig regt. Men heeft gezegd, dat de wet van 1806 wordt miskend. Maar door wie is dit geschied? Die wet verleent alle vrijheid, welke nu wordt verlangd. De raadpensionaris *Schimmelpenninck* heeft zich, zeide men, hoogst verdienstelijk gemaakt door die wet.

Spreker verheft hem ook *Schimmelpenninck* heeft het onregt gevoeld. Door hem werd de vrijheid van onderwijs niet belemmerd. Integendeel, de gelegenheid daartoe werd geopend. Had men de bepalingen der wet van 1806, nopens het bijzonder onderwijs, juist opgevat en behoorlijk uitgevoerd, er zouden thans geene klagten worden aangeheven. Doch het vrij onderwijs is ook eene behoefte. Ptoefnemingen komen hier niet te pas. Een ieder moet vrij zijn, het onderwijs te doen verstrekken naar zijne overtuiging, volgens zijn geweten. De Staat is afgescheiden van de Kerk. Het algemeen onderwijs, dat van wege den Staat verstrekt kan worden, moet volgens het grondwettige voorschrift geschieden met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen. Het eene boek voor, het andere boek na, kan worden afgekeurd. Op die scholen zal men mogelijk zelfs geene geschiedenis mogen leeren. Men zegt wel, dat men moet hebben een algemeen Christelijk onderwijs. Maar welke kleur zal dat onderwijs dragen? Wie zal er de kleur aan geven? Wat moet ik doen als ik mij met die kleur niet tevreden stellen kan? Men veronderstelle eens, dat de staat van zaken anders ware. Dat er eene bepaalde kleur bestond, niet die der onbepaalde voorstanders van het tegenwoordig stelsel. Zouden zij zich dan aan die kleur onderwerpen? Zouden zij zich met het onderwijs tevreden stellen, dat men hun aanbood?

In de tweede plaats: welke bezwaren worden er dan toch tegen de vrijheid van onderwijs ingebragt.? — A. Zij zal, zegt men, leiden tot de vorming van dweepers. Er wordt gedweept met het stelsel der wet van 1806. Dat is inderdaad eene wezenlijke dweeperij. De noodzakelijkheid van het exclusief onderwijs zal later al meer en meer blijken. Wij hebben in deze residentie eene zoodanige Diaconie-school. Zij bestaan ook in andere steden van andere provincien. Neen! daar worden geene dweepers gevormd, maar in de jeugdige harten wordt de goddelijke leer ingeprent: *hebt uw naasten lief gelijk uw zelven! Eert uwe vijanden!* — B. De vrijheid zal leiden tot godsdiensthaat. Maar is de vereeniging tusschen Roomsch en Onroomsch door de werking der wet van 1806 zoo zeer bevorderd? heeft zij in dit opzigt de vruchten geleverd, die men daarvan verwachtte? Neen, vereeniging geeft vrede, doch vermenging kan juist wantrouwen doen ontstaan. — C. Men vreest de concurrentie. Het is zoo, materieel gesproken, kan het onderwijs daardoor leiden. Doch de voorstanders van het tegenwoordige stelsel behoeven daarvoor geene vrees te koesteren, want, indien de ouders mogten ontwaren, dat zij in hunne goede verwachtingen ten opzigte der bijzondere scholen mogten worden te leur gesteld, dan zullen zij van zelve tot de openbare scholen terugkeeren. Maar voor de wetenschap is de concurrentie allernoodzakelijkst, en kan zij eene heilzame wrijving te weeg brengen. Als protestant verheugt hij zich zeer over de vrijheid van onderwijs, die b. v. in het kath. Belgie bestaat. Hij ducht de gevolgen van de invoering dier vrijheid hier te lande niet. De vrijheid van onderwijs is voor hem eene der dierbaarste vrijheden, welke door de Regering in de Grondwet konden worden geplaatst. Hij beschouwt haar als de schoonste parel aan de Koninklijke kroon. De minister van de Herv. eeredienst sprak dezer dagen van den dageraad der vrijheid, die voor ons land zou aanbreken. Welnu, dan zal deze vrijheid eene lichtstraal daarvan uitmaken; zij zal de hartverkwikkende zon doen schijnen. Zij zal in de jeugdige harten die deugden prenten, welke men thans dikwerf vruchteloos zoekt. Door haar zal Nederland niet vergaan, maar veeleer behouden blijven. Spiegelen wij ons aan Frankrijk; eerbiedigen wij ieders overtuiging; dragen wij zorg voor een degelijk openbaar onderwijs. Geeft ons vrijheid van onderwijs, wij zullen u leveren: deugdzame burgers, ware vaderlanders!

De heer *van Goltstein* beschouwt de vrijheid van onderwijs als een tooverwoord van onzen tijd. Wie wenscht niet gaarne vrijheid ook in het stuk van onderwijs, doch men meent ook het gevaar niet te moeten heloopen, dat het heilzame, dat het onderwijs hier te lande heeft te weeg gebragt, zou kunnen verloren gaan. Het is pligt van eene Regering zorg te dragen voor de ontwikkeling en beschaving der jeugd, ten einde zij aan hare bestemming en verpligting als menschen en als Staatsburgers kunnen voldoen. Spreker gaat na de regten, die de Staat ten opzigte der opvoeding en van het onderwijs heeft. Bij de wet van 1806 werden zij erkend en de grondslag gelegd. Ten gevolge dier wet is er een aantal scholen naar mate der behoefte gevestigd geworden. Het beginsel, dat bij de wet van 1806 en in de Grondwet werd opgenomen, werd behoorlijk uitgevoerd en in toepassing gebragt. Nadat hij het standpunt had nagegaan, waarop men zich ten aanzien van het ondeawijs bevond, geeft spreker te kennen, dat het naar zijn oordeel groote voordeelen heeft afgeworpen. Hij beschouwt het lager onderwijs als eene kroon, die zelfs door den vreemdeling ons werd opgezet. Het besluit van Januarij 1842 heeft echter den aard van het onderwijs veranderd. Het werd gesteld onder het toezigt der hooge geestelijkheid. De leerboeken werden hun onderworpen. Het onderwijs werd daardoor verbrokkeld en geheel van natuur veranderd. Het tegenwoordige voorstel levert hem geene genoegzame waarborgen op, dat het lager onderwijs, dat zulke goede uitkomsten heeft aangeboden, op gelijke wijze in het vervolg zal worden behouden. Belgie, waar men het vrije onderwijs heeft ingevoerd, levert juist het bewijs op, dat, na de vrije mededinging, het onderwijs aldaar werkelijk is verzwakt. Toen in Frankrijk de republiek was gevestigd, heeft men toen ook daar vrije mededinging verlangd? In geenen deele. Spr. kan het aanbod van den vorigen reden. niet aannemen; hij kan zijne stem aan geene proefneming leenen; hij verlangt geene verantwoordelijkheid te dragen en zal alzoo stemmen tegen het ontwerp.

De heer *van Haersolte* vreest, dat de vrijheid, welke men hier verleenen wil, niet genoegzaam beperkt zal kunnen worden en ontaarden zal in eene vernietiging van alle onderwijs. Het grondwettig voorstel heeft hem niet voldaan; daardoor zal het openbaar onderwijs niet voldoende verzekerd worden. Bovendien is het woord *voldoend* onderwijs, dat van Staatswege zal worden verstrekt, een zeer rekbaar woord, vooral omdat daardoor groote geldelijke offers van den Staat zullen worden gevorderd. Wat beduidt ook: *van overheidswege?* Zal daardoor het Rijk zich niet trachten te onttrekken en evenzeer de provincie en de gemeente?

De heer *van Leeuwen* beantwoordt kortelijk den spr. uit Zuid-Holland, die de vrijheid van onderwijs heeft voorgestaan. Niets zou hem gemakkelijker vallen dan dien spr. te bestrijden en op zijne beurt het nut en heil der wet van 1806 te ontwikkelen.

Doch hij meent dat lid op het terrein, dat hij gekozen heeft, niet te moeten volgen. Er kan volgens de bestaande wet geene onbeperkte vrijheid worden toegestaan; dat was niet haar doel; dat volgt niet uit hare bepalingen.

De heer *van Rosenthal* vereenigt zich geheel met de gevoelens van den afgevaardigde uit Utrecht en zal tegen het ontwerp stemmen.

De heer *Mackay* beantwoordt den laatstvoorgaanden spreker. Hij heeft volstrekt niet vergeten, dat er in de wet van 1806 restrictien waren. Hij kent die wet zeer goed. Hij kent ook het misbruik, dat van hare voorschriften gemaakt is. Hij weet het ook even goed, dat het geweten van velen de oprigting eener school vorderde, en dat zij geweigerd werd, omdat zij, zoo luidde het antwoord, tot sectenhaat zou leiden. — Overigens verlieze men niet uit het oog, dat de bijzondere scholen, die men bedoelt, bekostigd worden door hen die ze oprigten.

De heer *Luyben* is het met den voorgaanden spr. eens. Een kind behoort niet aan den Staat, maar aan zijnen vader. De napoleontische denkbeelden, die het tegenovergestelde bevatten, gaan in Nederland niet op. Elk vader mag zijn kind opleiden in de beginselen en in de begrippen, die hij goedvinden mogt. Met het grootste genoegen heeft hij de vrijheid van onderwijs in de Grondwet opgenomen gezien; hij juicht haar toe, en zal haar aannemen.

De heer *van Dam van Isselt* meent, dat welligt op hem de verpligting zou rusten den spr. uit Zuid-Holland te beantwoorden, die een groot deel zijner rede tot hem gerigt heeft. Hij wil hem echter niet antwoorden. Hij ziet van dat antwoord af, maar verzoekt dien reden. te gelooven, dat het niet is uit zwakheid, of omdat hij geene stevige gronden bezit, maar alleen omdat hij het gevoelen van andersdenkenden in deze vergadering wil eerbiedigen

De heer *Gevers* kan niet toegeven, dat er misbruik van de wet van 1806 gemaakt is, of dat zij niet uitgevoerd is. Dat is volstrekt niet overeenkomstig het algemeen gevoelen. In 1840 heeft zich de spr. tegen de vrijheid van onderwijs verklaard, omdat hij zelf de groote misbruiken had gadegeslagen, die daarvan in andere landen gemaakt werden. Intusschen zijn de omstandigheden veranderd, het verlangen naar die vrijheid is toegenomen. In de Gwt. worden waarborgen opgenomen, die hem voldoende toeschijnen. Onder voldoend onderwijs, dat van overheidswege moet worden verstrekt, begrijpt hij, dat er altijd openbaar onderwijs van overheidswege moet worden gegeven. De Regering is aansprakelijk voor de uitvoering dier bepaling. De ministers zijn daarvoor verantwoordelijk. En daarom kan hij in de vrijheid van onderwijs berusten.

Z. Exc. *de tijdelijke minister van Justitie* merkt op, dat, toen de Regering in de tegenwoordige ontwerpen van Grondwetsherziening opnam het regt van vereeniging; den eigendom onder de bescherming der wet stelde; de vrijheid van geloofsbelijdenis uitdrukte; de vrijheid opnam tot verkeer met het opperhoofd der kerk; en nog zoo vele andere vrijheden en regten, als in de verschillende ontwerpen zijn opgenomen; en, toen zij daarbij voegde de vrijheid van onderwijs, — zij wel wist, dat al die onderwerpen bij latere bijzondere wetten zouden worden geregeld. Maar zij achtte het noodig al die vrijheden en regten in de Grondwet op te nemen, omdat die Grondwet niet zou zijn eene opwelling van het eerste oogenblik, maar een *grondslag* ter bevrediging voor het vervolg; en opdat die Grondwet, die beginselen vaststellende, wezenlijk zou strekken tot bevrediging en verbroedering der burgers.

Nu eenmaal door deze Kamer zijn aangenomen èn het regt van vereeniging èn de vrijheid van geloofsbelijdenis, nu is de vrijheid van onderwijs daarvan slechts een bloot gevolg. Z. Exc. kan niet denken, dat men een volk zou geven vrijheid van geloofsbelijdenis, zonder vrijheid van onderwijs. Het een is niet denkbaar zonder het andere. Of de vrijheid van het geloof is eene doode letter; òf het onderwijs moet van de eigen keuze der ouders afhangen. Z. Exc. wil het aan zijne Protestantsche geloofsgenooten gevraagd hebben, hoe zij er over zouden denken, wanneer hen door hunne katholijke landgenooten een onderwijs van staatswege wierd opgedrongen, wanneer in dien Staat de katholijken de meerderheid in bevolking uitmaakten.

In het tegenwoordig tijdperk is de vraag niet meer naar de getalssterkte; de vraag is alleen, wat is regtvaardigheid? En dan meent Z. Exc., dat die regtvaardigheid medebrengt, dat ieder het regt hebbe zijne kinderen op te voeden naar eigen meening; en al het regt, dat der Regering, aangaande dit onderwerp, toekomt, is een bloot toezigt.

Naast die vrijheid van onderwijs staat nu, niet een regt der Regering tot bescherming, want dat regt zou dwang zijn; maar een pligt der Regering, om die bescherming van staatswege te verleenen. Z. Exc. wil niet schetsen, welke de gevolgen zijn geweest van de vroegere afwijking van dit standpunt, maar dit weet hij wel, geeft men geene vrijheid van onderwijs, men zal ook geene verdraagzaamheid aankweeken. — Er kan overigens geen twijfel bestaan over de wijze, waarop de Regering haar pligt van bescherming zal moeten uitoefenen, want er bestaan deswege drie voorschriften in het voorgestelde hoofdstuk: 1°. is het onderwijs een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering; 2°. wordt de inrigting van dat onderwijs, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, door de wet geregeld; en 3°. wordt er gezorgd, dat overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar onderwijs worde gegeven. Z. Exc. meent, dat daarin ligt opgesloten al hetgeen de Regering ten deze verpligt is te doen, en hij meent tevens, dat er geene vrees hoegenaamd kan bestaan, dat op de scholen zal worden voedsel gegeven aan haat tegen andersdenkenden.

Z. Exc. besluit met eenige inlichtingen te geven omtrent het armbestuur; zorg voor de mindere klassen bezielt de Regering en van daar, dat het art. 226 als nu zoodanig is veranderd, dat daarbij bepaaldelijk is uitgedrukt, dat het armbestuur is een onderwerp van aanhoudende zorg der Regering.

Ter stemming overgegaan zijnde wordt het hoofdstuk aangenomen met eene meerderheid van 52 tegen 4 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren: van Rosenthal, van Goltstein, Borski en van Haersolte.

Daar het uur reeds te ver verstreken is, worden de beraadslagingen over het thans aan de orde zijnde Ontwerp XI (*van veranderingen*) bepaald op des avonds ten half acht ure.

Avondzitting van Donderdag 24 Augustus.

Aan de orde van den dag zijn de beraadslagingen over hoofdstuk XI der voorstellen tot herziening der Grondwet (*Van veranderingen*).

Bij hoofdelijke omvrage wordt het hoofdstuk *aangenomen* met eenparigheid van stemmen, op eene na (die van den heer *de Monchy*).

Thans wordt beraadslaagd over hoofdstuk XII (*Additionele artikelen*).

De beraadslagingen worden alsnu gesloten verklaard. In stemming gebragt, wordt het ontwerp AANGENOMEN met eene meerderheid van 40 tegen 16 stemmen.

Nadat nog onderscheidene redenaars het woord hadden gevoerd, en Z. Exc. de minister van Binnenlandsche zaken de voordragt had verdedigd, is het hoofdstuk *aangenomen* met eene meerderheid van 40 tegen 16 stemmen.

Voor de heeren: Telting, Star Busmann, Luyben, Bijleveld, van Rijckevorsel, Egter, Corver-Hooft, Lyuklama, de Jong, Bots, van Sasse van Ysselt, Storm van 's Graavesande, van Naamen, Nederburgh, Mutsaers, Duymaer van Twist, Cost Jordens, de Man, de Weichs de Wenne, Mackay, Enschedé, Gouverneur, van Panhuys, van Heloma, van Heemstra, Timmers Verhoeven, van Rosenthal, Corneli, Romme, van Dam van Isselt, Jongsma, Geradts, van Goltstein, de Kempenaer, Wichers, Smit, Uytwerf Sterling, Menso, Kniphorst en Boreel van Hogelanden.

Tegen de heeren van Leeuwen, Verwey-Mejan, Anemaet, Kien, Schrers van Harencarspel, van Haersolte, Gevers, Faber van Riemsdijk, Nap, Schooneveld, Hoffman, Opperdoes Alewijn, Hooft, van Beeck Vollenhoven, Borski en de Monchy.

Is ingekomen eene Koninklijke Boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet, strekkende tot tijdelijke voorziening in de vereevening van uitgaven uit gelden wegens verstrekkingen, vergezeld van eene Memorie van Toelichting.

Nog is ingekomen eene Koninklijke Boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet, en mede met eene memorie van toelichting, strekkende tot verhooging van Hoofdstuk X (*Oorlog*) der staatsbegrooting over 1848. — Verzending naar de afdeelingen.

De zitting is daarna gescheiden.

WIJ WILLEM II, enz.

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat de sommen, vastgesteld bij de wet van den 9 Augustus (*Staatsblad* n°. 51), voor het Xde hoofdstuk der staatsbegrooting voor het jaar 1848, nader bij de wet van den 30 Maart dezes jaars (*Staatsblad* n°. 9) verhoogd, niet toereikend zijn om in de behoeften te voorzien, welke de tegenwoordige buitengewone omstandigheden nog in den loop van dit jaar zouden kunnen noodzakelijk maken,

Zoo is het dat Wij, enz.

Art. 1. Het Xde hoofdstuk der begrooting van staats-uitgaven, Departement van oorlog, dienst 1848, vastgesteld bij de wet van den 9den Augustus 1847 (*Staatsblad* n°. 51) tot een bedrag van elf millioen zes honderd vijf en zeventig duizend gulden (*f* 11,675,000), en daarna bij de wet van den 30 Maart dezes jaars (*Staatsblad* n°. 9) met eene som van twee millioen zeven honderd vier duizend een honderd gulden (*f* 2,704,100) verhoogd, wordt bij deze andermaal vermeerderd met een bedrag van een millioen vier honderd acht en vijftig duizend zeven honderd twee en tachtig gulden, vijftig en een halven cents (*f* 1,458,782.50½) en alzoo gebragt op eene som van vijftien millioen acht honderd zeven en dertig duizend acht honderd twee en tachtig gulden vijftig en een halven cents (*f* 15,837,882,50½), overeenkomstig den hieraan gevoegden staat van berekeningen.

Art. 2. Tot dekking van de uitgaven. in deze vermeld, zullen later wettelijke bepalingen worden gemaakt.

De Regering vindt zich verpligt nogmaals het gemeen overleg der Staten-Generaal in te roepen omtrent de middelen van voorziening, welke noodig zijn voor de defensie van het Rijk, in de omstandigheden waarin wij ons alsnog bevinden.

Niemand toch zal ontkennen dat die omstandigheden *buitengewoon zijn*.

Bij de wet van 30 Maart dezes jaars (*Stbl.* n°. 9) werd, wel is waar, eene aanzienlijke verhooging der begrooting van Oorlog over 1848 toegestaan, doch die vehooging was slechts, wat het personeel van het leger, de troepen, betreft, over een tijdvak van *drie maanden* berekend, en wel van 15 Maart tot 15 Junij.

Gedurende dat tijdvak waren de omstandigheden echter van dien aard, dat de Regering zelfs zwarigheid maakte om de ligting der militie van 1843, ofschoon niet opgeroepen, echter toen nog niet

e ontslaan, omdat het onzeker was of de staatkudige verwikkelingen zulks wel zouden toelaten.

Dit ontslag heeft daarna plaats gehad, doch men vond geene vrijheid verder te gaan.

Deze bezorgdheid bleek niet ongegrond te zijn geweest met opzigt tot de moeijelijkheden, welke gaande weg ten aanzien van een belangrijk deel des Rijks ontstonden, en welke niet alleen vorderden, om de ligting van 1845 en 1846 onder de wapenen te houden, maar ook om de ligting van 1847 te doen opkomen.

Die maatregelen hebben goede vruchten gedragen; want zij stelden de Regering in de gelegenheid, om in het algemeen belang des Rijks eene krachtige houding in eene moeijelijke quaestie aan te nemen, en het gezag van orde en wet, ook dáár, waar deze ernstig werden bedreigd, te handhaven, zoodat alle wanorde en stoornis der rust gelukkig werden voorgekomen.

De uitgaven, welke daarvoor intusschen *moesten* worden aangewend, zijn, te rekenen van den 15 Junij, niet alle gedekt.

Het was niet doenlijk dit te vermijden, zonder de zekerheid van het Rijk in de waagschaal te stellen, hetgeen toch het geval zou zijn geweest, indien men, om de voormelde reden, de ligtingen van 1845 en 1846 plotseling op het tijdstip van den 15 Junij had willen ontslaan.

Dit zou zeer bedenkelijke gevolgen kunnen gehad hebben, en zoo immer, dan zijn er in dit geval zekere termen om deze uitgaven, welke zoo nuttig zijn geweest, alsnu nader te bekrachtigen en te regelen.

Dit is dus eene eerste drangreden, om op de nadere aanvrage tot suppletie der begrooting van oorlog bij de wetgeving terug te komen.

Maar ook verder acht de Regering zich daartoe gehouden, omdat zij in deze oogenblikken, voorloopig althans, nog niet kan of mag afzien, om, des noods, over buitengewone middelen van defensie, ook tot handhaving van rust en orde, te kunnen beschikken.

Zij heeft ze noodig; zij acht ze in den gegeven staat van zaken nog onontbeerlijk.

Intusschen heeft zij van hare zijde nagegaan wat zij van hare zijde kon doen, om aan de bezwaren van de leden der Staten-Generaal, in een geldelijk opzigt te gemoet te komen, en om tevens van hare gezindheid te doen blijken, om te dezen aanzien het gemeen overleg zooveel mogelijk te bevorderen.

Tot dat einde heeft zij besloten de ligting der militie van 1845 in de eerste dagen der volgende maand met verlof naar hare haardsteden te doen terugkeeren, en om voorts andere uitgaven op de tweede suppletoire begrooting, inzonderheid die der genie, aanmerkelijk te verminderen, ten gevolge waarvan alsnu de petitie van ƒ1,889,021,13 op ƒ1,458,785,50½ is teruggebragt, hetgeen een verschil oplevert van niet minder dan ƒ370,238,62½.

Die verminderingen zijn nader *en detail* op de adstructive staten aangewezen.

Daarentegen zijn de kosten voor de ligting van 1847 (waarvoor op de *gewone* begrooting slechts tot 10 November aanstaande de noodige gelden voorhanden zijn) alsnu tot ultimo December dezes jaars berekend.

Dit is noodzakelijk om niet op nieuw in eenen toestand van onregelmatigheid te vervallen, wanneer de omstandigheden het voortdurend onder de wapenen houden dier ligting, en die van 1846, mogten vereischen.

De Regering kan zich daaromtrent niet bepaald verklaren, omdat dit buiten het bereik van haren wil ligt. Maar zij moet in staat wezen om des noods te kunnen handelen, en dit zou zij niet, indien zij daaromtrent door eene bepaling van finantielen aard wier belemmerd.

Aan niemand is het gegeven om vooruit te zien tot welke diensten 's Rijks weerbare magt, hetzij in- of uitwendig, tusschen hier en eenen nieuwen jaarkring, kan worden geroepen; maar zeker is het, dat in den regel de dienst des winters meer voorziening vordert, dan in den zomer; dat de aanvragen om beveiliging, om adsistentie van het burgerlijk bestuur, dan menigvuldiger worden, en dat het niet moeijelijk zou vallen onderscheidene redenen bij te brengen, om deze meening nader te betoogen.

De Regering acht het bovenstaande genoegzaam tot aanwijzing van hare verpligting, en zij vertrouwt, dat aan haar in dezen toestand de medewerking der wetgeving niet zal ontbreken.

's Gravenhage, den 24sten Augustus 1848.

De tijdelijke Minister van Oorlog,

VOET.

Binnenlandsche berigten.

's Gravenhage, 25 Augustus.

Z. M. de Koning is gisteren omstreeks een ure naar het huis *de Paauw*, aan den Leidschen straatweg, vertrokken, om een bezoek af te leggen bij Z. K. H. Prins *Frederik*, die zich aldaar bevindt.

— Men verneemt met genoegen, dat de gezondheidstoestand van Z. K. H. Prins *Frederik* sedert gisteren eenigzins verbeterd is.

— Men verneemt heden, dat de miliciens der ligting van de nationale militie van 1845, tegen den 1 Sept. aanstaande, met verlof naar hunne haardsteden zouden worden gezonden.

— Heden morgen ten tien ure hebben de vijf nieuw benoemde leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, in handen des Konings, de gevorderde grondwettige eeden afgelegd; zoodat die heeren heden in de vergadering der Kerste kamer zitting zullen nemen.

— Daar de vijf aangestelde heeren leden van de Eerste Kamer zoo edelmoedig afstand doen van hun jaarlijksch inkomen van ƒ3000, zoo is er sprake onder de andere leden, om deze vaderlandslievende daad na te volgen: de een wil voor den ander in edelmoedigheid niet onderdoen! Het is een offer aan het vaderland, dat met groote letters in de geschiedrollen zal geboekt worden.

Men zegt, dat eenige geachte inwoners, die aanspraak maken op het kandidaatschap van lid der Tweede Kamer, zich willen aangeven om ook kosteloos die hoog vereerende betrekking waar te nemen. Elk kiezer zal die vaderlandslievende daad op prijs weten te stellen, en van de geschikte mannen, hen die niet 's lands geld, maar alleen 's lands heil, 's lands welzijn bedoelen, boven anderen stellen. Op deze wijze zouden de beide Kamers niet alleen voortdurend minder bezwaar voor de schatkist opleveren; maar zoude ook de bijeenroeping in dubbelen getale, ter herziening der Grondwet, niet het bezwaar opleveren van nieuwe opofferingen te veroorzaken.

(*Utrechtsche Courant.*)

— In deze residentie is aangekomen en aan het hôtel van den heer *Stanislas* afgestapt, Z. K. H. Prins *Goerge* van Pruissen met gevolg.

In deze residentie zijn aangekomen, en aan het *Hôtel de Bellevue* afgestapt, de heeren *Stephen Strukaloff*, raad, en *Gvlansky*, secretaris van staat, beide te Petersburg.

— Eergisteren avond en in den nacht tot den morgen heeft er alhier een ontzettend onweder plaats gehad. De bliksemstralen, het geratel van den donder, waren zoo verschrikkelijk, dat zelfs de ouden van dagen verklaren nog nimmer zoo iets gezien en gehoord te hebben. Het onweder ging van aanhoudende stortregens vergezeld. Voor zooveel men weet heeft men geen ongeluk te betreuren. In de Franje, bij *Bakker*, is de bliksem door eene ruit geslagen, het vertrek doorgegaan langs het bed der kinderen, heeft vervolgens door den zolder en door de pannen eenen uitweg gevonden, zonder overigens gelukkig eenige schade toe te brengen. — Daar men brand meende te bespeuren, is een deel der schutterij onder de wapenen gekomen en zijn er ook brandspuiten aangebragt. Doch het gevaar is voor onze stad geweken.

— Het zware onweder, dat gisteren morgen alhier heeft plaats gehad, heeft in de gemeente Wassenaar en aan den Leidschen weg, door den zwaren hagelslag, groote schade te weeg gebragt. Hagelsteenen, die ten 5 ure des morgens gevallen waren, bevonden zich ten 10 ure nog onversmolten, ten gevolge van hunne bijzondere grootte. Te Waalsdorp is er een schapenschuur, alsmede een schaap, verbrand. Gisteren avond is het onweder op nieuw hevig, doch thans gelukkig kortstondig uitgebarsten. Een der slagen was buitengewoon zwaar en langdurig.

De bliksem is geslagen in den toren van de groote kerk en gegleden langs eene pijp, welke van afstand tot afstand versmolten is. Ook in een belendend huis zijn de ruiten verbrijzeld. Ook in de rigting van het Westland ontstond er brand, die gisteren avond omstreeks 10 ure ontdekt werd en dien men heden morgen ten 10 ure nog waarnam. Het moet eene woning geweest zijn genaamd *de Lelie* achter de Lier.

Buitenlandsche berigten.

Rusland. — De geruchten wegens onlusten te Warschau en Petersburg zijn ongegrond.

Pruissen. — Blijkens eene bekendmaking van den procureur-generaal te Berlijn in het pruissische regeringsblad van den 23, is de rust in die stad in den avond van den 21 wederom op eene verregaande wijze gestoord geworden, waarbij aan de huizen van onderscheiden ministers groote baldadigheden gepleegd en de tot herstel der orde toegesnelde manschappen der burgerwacht met steenworpen ontvangen zijn, hetgeen het kwetsen van een aantal derzelven ten gevolge heeft gehad. Volgens bijzondere berigten uit Berlijn van den 21 had een optogt van arbeidslieden naar de woning van den minister van de openbare werken, om van dezen werk te vorderen, tot de rustverstoring aanleiding gegeven.

Ook te Charlottenburg nabij Berlijn hebben den 21 wanordelijkheden plaats gehad, doordien een deel der bevolking de vergaderplaats van een door den beruchten *Bruno Bauer* gestichten democratischen club bestormd, de vergadering uiteengejaagd en zich jegens de leden derzelve ergelijke buitensporigheden veroorloofd heeft. Door tusschenkomst der burgerwacht was ook daar de orde hersteld.

Frankrijk. — In de zitting der nationale vergadering van 23 Augustus heeft de minister *Goudchaux* de voordragt aangeboden om eene belasting op de roerende inkomsten te leggen. Hij heeft de opbrengst daarvan op 60 millioen gesteld, of 2 pct.

In den *Moniteur du Soir* van den 22sten leest men:

« Men verzekert dat de houding, die de generaal *Cavaignac* ten aanzien van het Sleeswijksche vraagstuk en het besluit der Frankfurter vergadering, betrekkelijk het hertogdom Limburg, heeft aangenomen, een begin van vriendschappelijke betrekkingen tusschen de Fransche republiek en den Keizer van Rusland ten gevolge heeft gehad. De Russische minister, de heer *Kisseleff*, heeft aan den heer Bastide de meest geruststellende verklaringen doen toekomen omtrent de oogmerken, die men aan Rusland met betrekking tot de Donau-vorstendommen toeschrijft, en de Keizer schijnt geneigd te zijn, om te St. Petersburg een officielen agent der republiek te ontvangen. »

Een ander Parijsch ministerieel blad behelst het volgende:

« Verscheidene dagbladen verzekeren dat de generaal *Lefloch* in hoedanigheid van gezant der republiek naar St. Petersburg vertrokken is. Wij kunnen er bijvoegen, dat een vertegenwoordiger des Keizers te Parijs verwacht wordt, en dat de beide Staten bij elkander door gevolmagtigde ministers zullen vertegenwoordigd worden, terwijl Rusland gedurende den laatsten tijd van *Lodewijk Philips* regering, slechts eenen zaakgelastigde te Parijs had. »

Een crediet van 90 millioen is aangevraagd voor schadeloosstelling van volkplanters, die door de afschaffing der slavernij geleden hebben.

Italië. — Brescia en Bergamo moeten zich aan de Oostenrijkers hebben overgegeven.

Venetië houdt het nog tegen hen vol.

In Napels heerscht vrij wat verwarring; de lazzaroni schijnen den onbepaalden Koning te willen uitroepen.

De Hertog van Genua heeft de kroon van Sicilië nog niet durven aannemen.

Groot-Britannie. — Den 20 Augustus heeft weder eene belangrijke woordenwisseling in het Lagerhuis over de koloniale zaken plaats gehad, bij gelegenheid van de behandeling van de begrooting deswege.

Uit de antwoorden der ministers nopens Nieuw-Zeeland bleek, dat het voornemen was, door aankoop van de inboorlingen, aldaar gronden te erlangen, daar men de rust en het welvaren van de nieuwe kolonie geheel afhankelijk stelde van eene behoorlijke erlanging van gronden.

Vervolgens kwam op het tapijt het etablissement van *Laboean*, waarvoor 9,827 pond sterl. wordt uitgetrokken.

De heer *Hume* wilde dien post met 3000 pond sterl. verminderd hebben.

De heer *Hawes* merkte op, dat dit een nieuwe post was, doch dat *Laboean* ook eene hoogst belangrijke stelling voor onzen handel in die gewesten was; de kooplieden uit alle streken des lands hadden er bij de regering op aangedrongen, om aldaar post te vatten. Daartoe waren natuurlijk uitgaven noodig; *hij geloofde, dat Laboean een tweede Singapore zou worden*, en de waarde van de bezitting werd nog verhoogd door het ontdekken van steenkolen en andere hulpmiddelen aldaar. En niemand was zoo geschikt, om tot gouveneur daarvan benoemd te worden, dan de thans aangestelde heer *J. Brooke* (*hoor, hoor.*)

De heer *Osborne* achtte de aanvrage overdreven; men noemde het slechts een begin, doch eens aangenomen, zou men wel nooit minder hebben toe te staan. Het volgende jaar zou er een bisschop te benoemen zijn, want eene kolonie werd nooit met een gouverneur en opperbevelhebber begiftigd, of zij eindigt met eenen bisschop te erlangen (*men lacht*).

De heer *Mackinnon* hoopte, dat er vroeger of later een bisschap zou komen; want niets was zoo geschikt om eene kolonie in orde en in onderwerping aan het moederland te houden, dan een geestelijk etablissement. Laboean was eene geschikte stelling; *in 't eind zou naar alle waarschijnlijkheid, Borneo tot dit land behooren* (*men lacht*).

De heer *Gladstone* was wat bezorgd over den wijden blik, dien zijn vriend hier wierp (*men lacht*); als men toch het groote deel der aarde nagaat, dat wij ingenomen hebben, dan was hij meer begeerig om den grond, die ons reeds toebehoort, te bebouwen, dan om dien nog meer uit te breiden (*hoor, hoor*); hoezeer hij moet toegeven, dat een post te Laboean zeer wijs gekozen was. Die post nu was echter nog in zijne kindschheid, en het ware overdreven reeds inwilligingen daarvoor te verlangen, alleen op grond, dat dit eiland een tweede Singapore zou kunnen worden. Indien de radjah Brooke buiten staat was om het beleid op Laboean geheel op zich te nemen, daar hij toch eene eigene Souvereiniteit heeft te beheeren, zoo was niets pligtmatiger dan een deel van zijn inkomen voor een luitenant-gouverneur te bestemmen.

Lord *J. Russell* beschouwde de geheele zaak als een votum van proefneming. Hij stemde niet met hen in, die meenden, dat Borneo eene te verlangen aanwinst voor dit land zoude zijn; doch wat Laboean betreft, radjah *Brooke* heeft de vooruitzigten van handel en beschaving in dat deel der wereld in het licht gesteld. Die merkwaardige man heeft door zijne eigene geestkracht, wakkerheid en hulpmiddelen den grondslag van een aanzienlijken handel aldaar gelegd. Hij had hem, toen hij in Europa was, gevraagd, of de handel aldaar aanzienlijk zou kunnen zijn. De Radjah had geantwoord, dat dit met den tijd wel het geval kan zijn, doch dat de handel niet zeer snel zou aanwassen. De vraag was, of men Laboean niet als eene proefneming ter bevordering van handelsbelangen zou kunnen bezigen. Als eene statie voor onze schepen was het eiland van ongemeen groot belang. Lord *Grey* had in zijn berigt voor het comité gezegd, dat naar zijne verwachting het in korten tijd, gelijk Singapore, al de kosten van burgerlijk bestuur zou goed maken. In geval zich dat verwezenlijkte, dan zou geen verdere aanvraag voor Laboean behoeven te geschieden. Het was voorzeker de proefneming waard; en zoo die mislukte, dan zou men geene verlenging aanvragen. Daar sir *J. Brooke* zoo zeer de aanlegger van dit etablissement was geweest, zoo had men het voegzaam geacht hem aan 't hoofd daarvan te plaatsen.

De heer *Hume* nam het gewigt van de stelling aan, zoowel uit handelsopzigten, als om den zeeroof tegen te gaan; doch hij meende, dat het etablissement op veel te kwistige schaal was aangelegd. Hem dacht, dat eene korporaalswacht hier al zeer voldoende zou zijn geweest (*Men lacht*).

De heer *Osborne* merkt op, dat zulk eene wacht maar uit drie man bestond; eenige politiebeambten zouden echter de orde op Laboean wel kunnen bewaren.

De heer *Hume* herneemt, dat eenige weinige mariniers hier genoegzaam zouden zijn.

De heer *Urquhart* beval der regering de vermindering van dezen post der begrooting aan.

De heer *Hawes* zeide, dat dit onmogelijk was; meer dan 3,500 pond sterl. waren noodig tot het oprigten van gebouwen in het eerste jaar van deze vestiging. De uitgaven zouden zeer zorgvuldig nagegaan worden; hij drong op de inwilliging aan. Men had, ondanks de vermeerdering voor Laboean, op andere posten 22,000 pond sterl. bezuinigd.

De heer *M. Gregor* prees de belangeloosheid van sir *J. Brooke* en meende, dat het land de uitgave niet overdreven zou vinden.

De heer *G. Thompson* erkende de buitengewone bedrijven van den radjah in den Ind. Archipel, doch hij keurde de vestiging van Laboean geheel af, daar hij gelooft, dat zij niet zou strekken om vreedzamen en eerlijken koophandel te bevorderen, maar om de grootste rampen over dat deel der wereld te brengen. Geen mensch kon zonder huivering de verrigtingen onzer zeemagt en de vreeselijke slagtingen lezen, die, in verband met de vestiging van Laboean, hebben plaats gehad. Het zou vrij beter zijn, de belangen van den handel aan bijzondere personen, zoo als die van sir *J. Brooke*, over te laten.

Lord *Palmerston* kon niet nalaten bij deze gelegenheid eenige woorden te zeggen. De vorige redenaar had ten onregte beweerd, dat de belangen van de menschheid en regtvaardigheid zouden bevorderd worden, door het verlaten van Laboean, omdat die vestiging tot voortdurenden strijd met de vreedzame bewoners van die streken en tot moordenarijen zou leiden. Nu, indien het mogelijk ware, om eene geheel verkeerde voorstelling te geven (en de vorige spr. was toch niet onkundig van de omstandigheden, waaronder het etablissement was aangelegd), dan was het de zoo evengehoorde. Wat was het, dat den vreedzamen handel van Europa en Azie op die eilanden belemmerde? Wat anders, dan de zeeroof? (*hoort, hoort*). Vreedzame inboorlingen! Hoe, een menigte van die eilanden was opgevuld met nesten van zeeroovers, die op de rustige inboorlingen als op eene prooi vallen en den handel in die verwijderde zeeën verwoesten.

Het oogmerk van onze expeditiën aldaar is geweest om het meest verfoeijelijke en helsche stelsel van zeeroof, dat ooit op de aardbol is gedreven, te fnuiken. Die zeeschuimers gaan soms met vloten van 12,000 man uit, allen welgewapend, en eene aanzienlijke magt is noodig om ze te bestrijden en te onderdrukken. Wij waren niet het eenige volk, dat maatregelen neemt om die zeeroovers te beteugelen. De Spaansche gouverneur-generaal der Philippijnen heeft eene aanzienlijke expeditie uitgezonden, om ze vooral op de Soeloe-kust uit te roeijen; en hij heeft slechts na eenen hevigen tegenstand zijn doel kunnen bereiken. Hier geldt het een gewest, waar de handel eene alleraanzienlijkste ontwikkeling kan krijgen.

Dit kan echter niet geschieden zonder eene behoorlijke bescherming tegen dit uitgestrekt en ontzettend stelsel van zeeroof en hij hoopt dat een der weldadige gevolgen van de vestiging op Laboean de uitroeijing dier vrijbuiters zal zijn, deels door aanwending van krijgsgeweld, deels door de zedelijke uitwerkselen der beschaving en zoo doende zullen de handelsbelangen van Europa en Azie met der daad worden bevorderd.

De *G. Thompson* zag geen heil in de aanwending van krijgsgeweld tegen de zeeroovers; hij herinnerde de slagting, daardoor reeds veroorzaakt. Laboean was eene ijdele uitvlugt. De heer *Brooke* kwam herwaarts over met de aantrekkelijkheid van groote verdiensten. Door zijne verhalen weggesleept, werd hij door die van Glasgow, Liverpool en Londen bewierookt; sprekers van dezen avond hadden met hem gedineerd, en zouden ons niet ligt tegen zijne begrooting stemmen. Zijns inziens moest de gansche som geweigerd worden.

De heer *Hume* wilde weten, of de *Mr. James Brooke* met 500 p. st. 's jaars als consul, was niet dezelfde *sir J. Brooke*, die 2000 p. st. 's jaars als gouverneur ontving?

Lord *Palmerston* gaf hierop een toestemmend antwoord, en de admiraal *Dundas* zeide, dat *sir J. Brooke* veel beter beoordeelaar was van hetgeen in den Indischen Archipel te doen was, dan de *midsshipman Marryat* (*hoort! hoort!*)

Ten slotte is de gevraagde som met 56 tegen 12 stemmen toegestaan.

LAATSTE BERIGTEN.

Het Noorden. — Men schrijft uit Kopenhagen van den 20, dat de vredesonderhandelingen, die, zoo 't scheen, een paar dagen geleden, afgebroken waren, sedert wederom zijn aangeknoopt, en dat, ten gevolge daarvan, de minister graaf *Knuth* zich met den Zweedschen gezant aan het Deensche Hof, vrijheer *van Lagerheim*, naar Malmo heeft begeven. Men schrijft nog van den 19, met betrekking tot den strijd bij Holnis, van den 17, tusschen de korvet *Najaden* en 2 kanonneerbooten, dat 2 man van de korvet gedood, een matroos ligt en een andere zwaar gewond is. De korvet zelve is slechts ligt beschadigd.

Te 's Gravenhage, bij GEBROEDERS BELINFANTE.